

DOKUMENTŲ PUBLIKACIJOS

ENDRIUS BORCHERTO „PRO MEMORIA“ APIE LIETUVOS POLITIKOS KLAIPĖDOS KRAŠTE NESĖKMIŲ PRIEŽASTIS IR BŪDUS PADĖČIAI IŠTAISYTI

Julius Žukas

Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje Klaipėdoje saugomas dokumentas, pasirašytas Klaipėdos krašto seimelio nario Endriaus Borcherto. Tai 1932 m. gegužės 20 d. datuoti 19 mašinraščio puslapių, pavadinti „Pro memoria“¹. Jis iki šiol nėra skelbtas (nedidelis fragmentas publikuotas 2002 m. almanache „Baltija“²). Nors dokumentas neadresuotas, nesunku nuspėti, kad E. Borchertas jį skyrė tuometinei Lietuvos Respublikos vadovybei.

Apie dokumento autorių

Tradiciškai žymiu Mažosios Lietuvos kultūros ir politikos veikėju vadinamas Endrius Borchertas gimė 1891 m. lapkričio 26 d. Tilžėje, batsiuvio šeimoje. Tėvams mirus, nuo 1898 m. augo pas dėdę Vainočiuose (Tilžės apskr.). 1905 m. pradėjo mokytis spaustuvinininko amato, kurį laiką dirbo Mauderodės spaustuvėje Tilžėje. Tuo pat metu įsitraukė į lietuvių kultūrinę veiklą, dalyvavo Vydūno vadovaujamos Giedotojų draugijos veikloje. 1911 m. E. Borchertas vedė našlę – stambaus ūkio su malūnu Gvildžiuose (Klaipėdos apskr.) paveldėtoją ir tapo pasiturinčiu žmogumi. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui buvo pašauktas į kariuomenę. Po karo E. Borchertas grįžo į Gvildžius ir vėl įsitraukė į lietuvišką judėjimą, įkūrė vietinę lietuvių draugiją „Kalnas“. Pritarė ir dalyvavo 1923 m. sausio įvykiuose, tapo lietuviškos V. Gailiaus Klaipėdos krašto direktorijos (1923 02 15 – 1925 02 04) nariu. Vėliau pats vadovavo direktorijai (1925 02 05 – 1926 01 16), buvo dar dviejų vėlesnių direktorių narys. Jis buvo vienas iš Gaspadoriškos autonomijos partijos steigėjų (1923 m.) ir vadovų, tapo vienu iš Visuomenės sąjungos (1923 m.) vadovų. E. Borchertas taip pat buvo išrinktas Klaipėdos krašto II, III ir IV seimelių nariu (buvo lietuvių frakcijos kalbėtojas), 1929 m. tapo Klaipėdos krašto Lietuvių susivienijimo centro valdybos pirmininku.³

Apskritai reikėtų pabrėžti šią aplinkybę: nepaisant greitos karjeros, turto ir užimamų pelningų tarnybų, E. Borchertas visuomet liko ištikimas lietuvių tautinio judėjimo reikalui, savo pareigas atlikdavo ramiai ir santūriai. 1960 m. Australijoje leistame laikraštyje „Mūsų pastogė“ buvo išspausdintas jo atminimui skirtas straipsnis, kuriame buvo rašoma: „...Endrius Borchertas buvo tylus, sugyvenamas ir dirbo nesireklamuodamas. Nebuvo tos kultūrinio, ekonominio bei politinio Mažosios Lietuvos gyvenimo srities, kurioje Borchertas vienaip ar kitaip nebūtų dalyvavęs. Dėl to Krašto vokiečių jis buvo puolamas“⁴. Savo lietuviškos kilmės nepamiršęs ir nesigėdijęs E. Borchertas iš tiesų vokiečiams buvo tapęs krislu akyse. Berlyne leistas Vokietijos nacionalistų ruporas „Germania“ viename iš 1927 m. numerių nyršo: „...Ponas Borchertas, kuris savo gera vokišką pavardę pagražino lietuviška galūne, – kad parodytų savo pasirinktą tautybę, pamažu tapo piktąja Klaipėdos krašto dvasia...“⁵. Toliau Endrius Borchertas buvo kaltinamas, kad būdamas Krašto direktorijos pirmininku „...jis aprūpino geriausiais „gešeftais“ mažlietuvių kliką. Tikrovėje ši klika valdo Klaipėdos kraštą...“⁵.

Ilgą laiką tiksliai nežinota paskutinių E. Borcherto gyvenimo metų Klaipėdoje ir Lietuvoje aplinkybių. Egzistavo versija, kad jis buvo areštuotas ir ištremtas pirmosios sovietinės okupacijos

metu, 1940 metais.⁶ Iš A. Arbušauskaitės atlikto tyrimo šiandien jau žinome, kad iškart po Klaipėdos krašto aneksijos 1939 m. kovo mėn. E. Borchertą suėmė ir tardė gestapas. Antrą kartą gestapas jį suėmė 1941 m. kovo mėn.: E. Borchertas buvo apkaltintas atsisakęs Vokietijos pilietybės. Grasinamas konclageriu jis buvo priverstas apleisti Klaipėdos kraštą ir repatrijuotis į Lietuvą. Hitlerinės okupacijos metais E. Borchertas kaip kolonistas įsikūrė mažame (15 ha) Pavirvytės dvare (Telšių raj.), valdė ir Paškuvėnų vandens malūną.⁷ 1945 m. vasario mėn. jį bei malūne dirbusį A. Šukį suėmė sovietinės kariuomenės užnugarį „valęs“ SMERŠ. Po parengtinio tardymo Telšių kalėjime suimtieji atsidūrė patikrinimo – filtracijos lageryje Nr. 0315 Kiseliovski, dirbo šachtoje. 1946 m. liepos mėn. E. Borcherto ir A. Šukio tardymo medžiaga buvo sujungta, abu teisiamieji atvežti į Klaipėdą akistatos. Jų baudžiamoji byla buvo nagrinėjama 1946 12 24 Klaipėdoje: E. Borchertas buvo nuteistas 10 metų kalėti, atimant po to 5 metus pilietines teises. E. Borchertas nepripažino nė vieno kaltinimo, bandė paduoti apeliaciją, bet veltui. Atlikęs bausmę, 1955 m. pabaigoje jis prašė leisti jam grįžti į Lietuvą, tačiau LTSR prokuratūra prašymą atmetė. E. Borchertas buvo išstremtas į Karagandą (Kazachstanas), kur 1957 m. sausio 9 d. mirė.⁸

Dokumento atsiradimo aplinkybės, turinys, reikšmė

Parengti „Pro memoria“ E. Borchertą paskatino rinkimų į IV Klaipėdos krašto seimelį rezultatai. 1932 m. gegužės 4 d. įvykusiųose rinkimuose lietuvių partijos vėl pralaimėjo, iškovojusios tik 5-ias seimelio narių vietas iš 29-ių, nors šįkart buvo tikėtasi kitokių, palankesnių rezultatų. Įtikinta optimistiškų gubernatoriaus A. Merkio pažadų, Lietuvos vyriausybė rinkimams skyrė nemažai pinigų: buvo atspausdinta daug įvairios agitacinės medžiagos, į pagalbą netgi pasitelkti kalbėtojai iš Kauno bei aviacija.⁹ Nepaisant to, dauguma krašto gyventojų vėl balsavo už vokiečių partijas. E. Borchertas užsibrėžė tikslą išanalizuoti lietuvių politinių nesėkmių krašte priežastis ir pasiūlyti būdus ir priemones padėčiai ištaisyti. Mums šis dokumentas įdomus ir vertingas tuo, kad atskleidžia lietuvininko požiūrį – požiūrį ir nuomonę vietinio žmogaus, puikiai supratusio ir pažinusio klaipėdiškių psichologiją bei krašto realijas. Antra vertus, tai ne sterilus, beaistris, visiškai nešališkas amžininko liudijimas, o angažuotas, netgi emocionalus neabejingo lietuvybei ir jos likimui Klaipėdos krašte žmogaus požiūris. Istorinėje literatūroje pasitaiko vienpusiškos analizės atvejų, kai Klaipėdos krašto įvykiai vertinami tik kaip Berlyno ir Kauno politinių varžybų rezultatas, ignoruojant klaipėdiškius, arba kai – priešingai – kone pagrindine Lietuvos politikos krašte nesėkmių priežastimi laikomi suvokietėję lietuvių kilmės klaipėdiškiai. Šia prasme E. Borcherto „Pro memoria“ yra vienas iš šaltinių, padedančių geriau suvokti Klaipėdos krašto istorinės raidos savitumus, išvengti subjektyvumo ar kategoriškų išvadų.

E. Borcherto vertinimai, siūlymai bei rekomendacijos yra gana radikalūs. Palyginti su M. Anyso atsiminimuose išdėstytais mintimis ir vertinimais, jis buvo ryžtingesnių Lietuvos veiksmų krašte šalininkas. M. Anysoi garsioji didelę politinę krizę sukėlusį direktorijos pirmininko O. Biotcherio (Otto Böttcher) kelionė į Vokietiją nebuvo smerktinas prasižengimas, nes „...krašto ūkiui buvo labai naudinga...“¹⁰, o E. Borchertas tokią veiklą kvalifikavo kaip „...priešvalstybinius ir įstatymams priešingus žygius“. Raginimai perkelti į Klaipėdos kraštą kuo daugiau lietuviškų įstaigų, steigti įvairias lietuviškas mokyklas, šalinti iš krašto mokyklų ir valdiškų įstaigų visus Lietuvai nelobalius asmenis, energingai kolonizuoti kraštą ir kt. daro E. Borchertą idėjiškai artimesnį Martynui Jankui. Pastarasis, pvz., 1934 m. gruodžio 5 d. rašytame laiške prezidentui Antanui Smetonai siūlė gan drastiškas ekonomines priemones Klaipėdos krašto lietuvių padėčiai pagerinti, kaip antai: priversti visas vienaip ar kitaip nuo lietuviškų kreditų, Lietuvos vyriausybės ekonominės paramos, užsakymų ir pan. priklausomas krašto įmones samdyti tik lietuvius darbininkus, vesti raštvedybą lietuvių kalba ir t. t.¹¹ Kita vertus, E. Borcherto tekste randame ir „tradicinių“, praktiškai visiems tautiškai susipratusiems lietuvininkams tuomet būdingų vertinimų ir nuomonių. Vieni labiausiai paplitusių buvo negatyvus centro valdžios valdininkijos vertinimas bei raginimas labiau

remtis (t. y. skirti į centrinės valdžios įstaigas) Lietuvai lojaliais klaipėdiškiais. Štai kaip, pvz., šią problemą apibūdino P. A. Mažeika: „...*Įvairių bendrųjų žinybų, kaip geležinkelio, pašto, uosto, muitinės, pasienio policijos administracijoj mažai tebuvo mažlietuvių. Visa tai buvo didlietuvių valdininkų žinios, o mažlietuviai jei ir buvo, tai tik žemesnėse pareigose, pvz., laiškanešiais pašte... Tuo būdu mažlietuviai lyg ir liko nustumti nuo administracinių darbų. Toks pasidalijimas nebuvo sveikas socialine prasme, nes didlietuvių valdininkų telkiniai laikėsi atskirai, mažai maišėsi su vietiniais žmonėmis...*“¹²

Ar buvo atsižvelgta į E. Borcherto (taip pat į M. Jankaus ir kitų) nuomonę ir pasiūlymus, ar jie turėjo įtakos formuojant Lietuvos vyriausybės politiką Klaipėdos krašte? Atsakymas būtų viena-reikšmis: taip, į juos buvo atsižvelgta, jie turėjo įtakos¹³. Žinoma, galima – ypač remiantis šiandienos patirtimi ir žinojimu – kritikuoti ar nurodyti vienų ar kitų centro valdžios sprendimų ir veiksmų nenuoseklumą, neryžtingumą, delsimą ir kt. Vis dėlto jauna, vidaus ir išorės problemų kamuojama Lietuvos valstybė pagal išgales bandė integruoti Klaipėdos kraštą į valstybę. Konkrečiai „Pro memoria“ buvo siūloma, pvz., perkelti ir įkurti krašte kuo daugiau valdiškų įstaigų, steigti mokyklas ir pan., pastatyti lietuviams darbininkams pigių butų koloniją Klaipėdoje, pasirūpinti žvejais, apgyvendinti kolonistus ir t. t. Atitinkamai galima išvardyti daugelį Lietuvos vyriausybės priemonių: Klaipėdoje buvo įsteigti Prekybos institutas (1934 m.), Respublikos pedagoginis institutas bei Klaipėdos valstybės teatras (1935 m.), atidaryta Valstybinė amatų mokykla, radijo stotis (1936 m.). 1934 m. valstybės lėšomis buvo įsteigta AB „Statyba“, turėjusi statyti pigius namus lietuviams darbininkams ir tarnautojams: Klaipėdos priemiestyje Smeltėje bei Jakuose išaugo lietuvių darbininkų gyvenvietės (1939 m. pradžioje buvo pastatyti 132 namai)¹⁴. 1934 m. irgi Lietuvos vyriausybės rūpesčiu buvo įsteigta AB „Žuvis“, turėjusi padėti Klaipėdos krašto žvejams realizuoti produkciją: ši investicija pasiteisino, fabrikas išsiplėtė.¹⁵ Beje, Kaune buvo atsižvelgta ir į minėtame M. Jankaus laiške išdėstytus pasiūlymus.¹⁶

Tačiau Lietuvos politikos Klaipėdos krašte sėkmė, deja, nepriklausė vien nuo Lietuvos vyriausybės ar nuo tautiškai susipratusių lietuvininkų pastangų. Galima teigti, kad net ir pati nuosekliausia, lanksčiausia, įžvalgiausia Lietuvos politika nebūtų galėjusi užtikrinti sėkmės. Tereikia prisiminti, kokiomis aplinkybėmis ir sąlygomis Klaipėdos kraštas tapo Lietuvos valstybės dalimi. Juk tuomet lėmė ne nuoširdus daugumos klaipėdiškių noras susijungti su Lietuva, o poversalinės tarptautinės politikos sumetimai ir išskaičiavimai. Žinoma, įžvalgi ir protinga politika būtų padėjusi laimėti bent dalies klaipėdiškių simpatijas ir įgauti taip reikalingą atramą vokiečių šimtmečius valdytame krašte. Klaipėdiškio praradimas buvo labai skaudus ir tragiškas smūgis: amžius saugota lietuviška tradicija ėmė mirti būtent Lietuvos valdymo metais.¹⁷ Akivaizdu, kad esminis, lemiamas veiksnys buvo Vokietijos pozicija. Ją grubiai galima formuluoti taip: Klaipėdos kraštas yra kaip Versalio diktato padarinys, Lietuvos valdžioje (globoje) laikinai atsidūręs Vokietijos teritorijos gabalėlis, kuriuo reikia nuolat rūpintis (t. y. neleisti jo integruoti į Lietuvą) ir kurį reikės, kai tik bus įmanoma, tučtuojau susigrąžinti. Šita „depozito“, laikinumo būsena buvo žinoma ir suprantama ne tik vokiškajam krašto elitui¹⁸ – įvairiomis formomis, įvairiais kanalais tai buvo nuolat primenama ir paprastiems krašto gyventojams. E. Borchertas buvo teisus, rašydamas, kad „...*Nuolat vokiečiai seka, kad vietos laukininkų tarpe neprabustų tautinio susipratimo ugnelė. Jei kur pasirodo, tuoj stengiasi ją užslopinti...*“, kad Vokietijos „...*Generalinio konsulato su trejais konsulais ir milžinišku tarnautojų štabu veikimą reikėtų iš Klaipėdos išimti...*“ ir pan. Išlaikiusi didvalstybės statusą, nepalyginamai pranašesnė savo galiomis Vokietija nesunkiai blokavo visus Lietuvos bandymus laimėti kraštą ir klaipėdiškius (Vokietijos spaudimas ypač sustiprėjo 4-ajame dešimtmetyje). Konkretnas pavyzdys – vadinamosios Ekonominės partijos (*Wirtschaftspartei*) likimas: kai 1930 m. dalis vokiškojo elito nutarė atsisakyti konfrontacijos su Lietuvos valdžia, įsteigė savo partiją (dar pramintą „keturių konsulų partija“) ir ėmė kalbėti apie pragmatišką, abiem pusėms naudingą bendradarbiavimą. Vokietija tučtuojau pasistengė likviduoti šią „vokiškumo vienybei“ grėsusią iniciatyvą.¹⁹ Valdžia, nesugebanti apginti savo šalininkų ir nubausti priešų, praranda autoritetą ir virsta pa-

juokos objektu. E. Borchertas buvo šimtą kart teisus, akcentuodamas: „...*Jeigu bus nusileidžiama krašto lietuvių nenaudai, „aukštosios politikos“ sumetimais, tai tuokart sunku laukti normalios krašto atlietuvinimo eigos...*“. Lietuva nepajėgė atsispirti Vokietijos spaudimui bei veiksams, paralyžiuotiems bet kokias pastangas rasti sutarimą, bendros veiklos pagrindus su klaipėdiškiais. Kaip ciniškai rašė nacių istorikas, valstietiška, atsilikusi, neturinti savo elito maža tauta neturėjo šansų Klaipėdos krašte („...*nėra abejonių, kieno interesai paima viršų, kai į tuos pačius pėdsakus pataiko meška ir lapė...*“) – esą kiek ilgiau išlaikyti savo rankose kraštą Lietuva galėjo tikėtis tik suteikdama visišką laisvę klaipėdiškių nacionalinei savimonei bei užtikrindama draugiškus santykius su Reichu.²⁰

Tad iš tiesų ne Lietuvos vyriausybės klaidos (kurių buvo sunku, o kartais net neįmanoma išvengti) lėmė Klaipėdos krašto likimą – jį nulėmė nuo Lietuvos politikos nepriklausantys veiksniai.²¹

E. Borcherto „Pro memoria“ yra vertingas dokumentas, atskleidžiantis sudėtingas Lietuvos valdomo autonominio Klaipėdos krašto realijas. Jis turėtų sudominti ne tik specialistus, bet ir visus kitus, neabejingus Klaipėdos krašto ir visos Mažosios Lietuvos istorinei praeičiai.

Dokumentas publikuojamas ištaisius rašybos, skyrybos klaidas bei įvairius neapsižiūrėjimus, pvz., kaip to paties skaičiaus parašymas du kartus numeruojant (taip teksto pabaigoje vietoje dviejų 16-tų atsirado 16-tas ir 17-tas punktai) ar to paties žodžio pasikartojimas ir pan., paliekant leksikos, morfologijos ir sintaksės dalykus bei originalui būdingą teksto struktūrą. Gale pridėdama originalo kopija.

PRO MEMORIA

Praėjus didesniai įvykiui vėta atgal žvelgti ir iš įvairių atsitikimų pasimokinti dėl ateities. Paskutiniai rinkimai į IV Klaipėdos Krašto Seimelį buvo nepaprasti. Dėl to, rodos, nebūtų pro šalį ši ir tą dėl ateities pasižymėti.

Lietuvių grupės į rinkimus ėjo sekančiais obalsiais ir savo nusistatymą aiškiai formulavo:

- 1) Sklandus bendradarbiavimas su Centro Vyriausybe²²,
- 2) Taupus šeimininkavimas su krašto pinigais,
- 3) Pagalba ūkiui ir reikalingi kreditai bei sumažinti mokesčius,
- 4) Prieš politiška „šmugelį“ ir prieš valstybišką veikimą.

Vokietininkų partijos iki trumpai pirm rinkimų dienos savo kovos obalsiais labai mažai pasisekimo krašte teturėjo, nėra Lietuviams kokių nors klaidų prikišti buvusiam III Seimelyje negalėjo. Tikt trumpai maždaug savaitę prieš rinkimų dieną statė klausimą, kad krašto gyventojams atsiverti reikia ar pasilikti prie Lietuvos arba grįžti prie Vaterlando.²³

Vis tiek Lietuvių balsai ir paskutiniuose rinkimuose padaugėjo. Tą parodo santrauka, kiek iki šiol už Lietuvių sąrašus prie ikšiolinių Seimelių rinkimų balsų atiduota:

už lietuviškus sąrašus

1925 metais	– 3213
1927 “	– 7311
1930 “	– 8817
1932 “	– 11 963

už neutralias grupes

1925 metais	– 824
1927 “	– 2467
1930 “	– 2452
1932 “	– 897

Šalia šito reikia pažymėti, kad ypatingai Landwirtschaftspartija²⁴ lygiai dabar prie krašto ūkininkų panaudojo labai viliojančių metodų. Taip, pavyzdžiui, Gubba²⁵ per savo paskolų banką „Agraria“ Tilžėje²⁶ padarė nutarimą, kad visiems Landwirtschaftspartijos ištikimiems ūkininkams te-

reikės ateinantiems dvejiems metams 3% metinių palūkanų mokėti. Kai kurie dvarininkai agitatoriai turi asmeninius (*persönliche*) kreditus, už kuriuos turbūti visai nuošimčių nemoka. Antras prie dabartinių krizės laikų nepaprastai ūkininkus viliojās žygis buvo pono von Dressler²⁷ susitarimas su kai kuriomis atitinkamomis vietomis Vokietijoje, kad „Viehverwertungsgenossenschaft“²⁸ Pagėguose gauna už įvežamus galvijus ir kiaules Vokietijos įvežimo muitus grąžintus. Kad taip tikrai yra, parodo atsitikimas, kad Berlyne už kiaulių gyvo svorio centnerį mokėjo prieš Sekmines maždaug 86 litus, o prie mūsų Klaipėdos Krašte „Viehverwertungsgenossenschaft“ iki 65 litų už centnerį mokėjo. Kalbama, kad priedai arba diferencai buvo primokami iš „Osthilfe“²⁹ skiriamų sumų. Nėsa Vokietija ima reguliariai apie 20 Rm. už kiekvieną centnerį įvežimo muitų.

Labai į krašto gyventojus paveikė ir dabartiniuose rinkimuose skleidžiamieji Vokietininkų partijų gandai, kad eina apie gyventojų nubalsavimą. Nors šitokie gandai ne nauji, bet turint galvoj bylą Haagos teisme³⁰ ir Hitlerininkų organizacijų, ir jų šalininkų krašte, ir antroj pusėj Nemuno karščiovimus, visgi krašto gyventojų dauguma tam tikėjo ir bijojo bauginimo, kad visi tie, kurie už lietuviškus sąrašus balsuos, privalys į Žemaitiją išsidanginti.

Nepaprastai veiklios pasidarė Vokietininkų partijos paskutinioj savaitėj, įkinkydamos beveik visus Vokiečių „Vereinus“³¹ ir autonominę valdininkiją į darbą. Buvo gandai skleidžiami, pavyzdžiui, tarp žvejų: jeigu balsuosite už lietuviškas partijas, tuokart žvejyba Marėse ir Nemune bus išnuomota keliems Didžiosios Lietuvos žydams, ir Jūs būsite tikt žydu bernai.

Kovą prieš lietuviškas grupes pirmoj eilėj vedė „Freiwillige Feuerwehr“³² organizacijos. Jos maždaug taip pat stiprios kaip mūsų šaulių būriai. Pavyzdžiui, Vilkiškių „Freiwillige Feuerwehr“ ponas von Dressler leido per savo Inspektorių sukviesti ir vežėsi apie 40 klm. toli su autobusais į Smalininkus idant prieš lietuvius susirinkime kovotų.

Visos Vokiečių organizacijos paskutiniuose dienose kuo aštriausį terorą pravedė prieš Lietuvius susirinkimus ir lietuviškų partijų darbuotojus. Apie smulkmenas šiuo atžvilgiu vėliau pakalbėsime. Nepaprastai paveikė į gyventojus ir Vokietininkų aiškinimai, kad per pasų išdavinėjimus Klaipėdos Krašte užplūs žemaičiai, ir tada „Memelländeriams“ jau vietos krašte nebus³³.

Kadangi man prisiejo iki rinkimų viešų susirinkimų pradžios Rinkimų Komitetui pirmininkauti, todėl surinkus medžiagos pasivelyju, pasitaręs su kai kuriais Rinkimų Komiteto nariais, ypatin-gai su žinių rinkėjais, dar smulkesnių paaiškinimų apie atskirus įvykius duoti:

Præjusieji rinkimai nebuvo kokių nors trijų ar keturių partijų kova dėl didesnio mandatų skaičiaus Seimely, bet ėjo kova dviejų tautų: Lietuviu ir Vokiečių. Vietiniai ištautėję Lietuviai žiūrėjo ir laukė, kur paskutinėj valandoj jiems pakrypti. Buvo tikėtasi, kad paskutiniame momente jie prisidės prie Lietuviu, bet smarkiai apsirikta. Jie stoji Vokiečių pusėn.

Kodėl ir kokiais sumetimais jie tai padarė?

Klaipėdos kraštą Vokiečiai per penkis suvirš šimtmečius valdė ir taip įskiepyjo jiems vokiškumą, kad šiandieną jie nesupranta, kas esą. Tarytum Lietuvius Vokiečiai užmigdė lyg kloroformu, po kurio atbudus neatsimena net trumpos savo praeities. Tiesa, reikia pasakyti, kad žemės ūkio kultūra, švietimas ir t. t. Klaipėdos Krašte yra aukštesnė negu Didž. Lietuvoje. Tautinis susipratimas užmuštas. Jo vietoj įskiepytas vokiškas. Tą darbą Vokiečių liaudies mokytojas³⁴ atliko sąžiningai ir rūpestingai, kaip pridera atlikti geram ir pavyzdingam vokiečiui – patriotui, už tai gaudamas kas metą Kalėdoms premiją, pavadintą „Ostmarkenzulage“.

Vokiečiai krašte nuo pat 1923 metų yra tos nuomonės: kas ne su jais – tas prieš. Tą matome visur, kur tenka susidurti su jais. Jiems nesuprantama, kaip gali kitatautis – lietuvis – žinoti, mokėti, ką jis. Jiems nesuprantama, kaip gali lietuvis lietuviškai kalbėti ir galvoti. Jie tą neįsivaizdina todėl, kad nenori suprasti ir įvertinti Lietuvos tokius pat siekius, kaip jis pats turi bei gali turėti. Toji mintis yra lygiai įskiepyta ir valdininkui, ir darbininkui, ir laukininkui³⁵, ir šiaip kiekvienam piliečiui, kad lietuvis gali būti tik antros rūšies žmogumi. Vokiečiai ir dabar daro visa, kad tik Lietuvius nužemintus arba išprovokavus, suprantama, mūsų nenaudai. Kada reikia kovoti, Vokiečiai stoji

visi be išimties. Kovoja ne taip sau, kaip kai kurie Lietuviai po prievarta, bet jįsai atlieka su energija, pasišventimu ir visu rimumu.

Vokiečių rinkimų agitacijos jėgos buvo 75% didesnės, gablesnės, daugiau patyrusios negu Lietuvos. Pav.: jie įtraukė rinkimų kovon visus mokytojus, net su mažais vaikučiais, kunigus, autonominius valdininkus, daugumą seniūnų, viršaičių ir pačią dalinai, policiją. Be to, buvo įtraukti visi karčiamininkai ir krautuvininkai, kurių Klaipėdos Krašte yra išmėtyta visuose kampuose. Tai jų nuolatiniai geriausi agentai. Šie jau atlieka geriausią laukininkų tarpe agitaciją, ir tad reiškia daugiau negu vienas ir kitas sušauktas susirinkimas. Čia laukininkas gauna veltui įsigerti, atidarytas prekėms kreditas ir nuolat jam suteikia vieną kitą patarimą. Jeigu geriau įsigilinus į pačius karčiamininkus, pasirodo, kad jie visi atsargos kariai, didžiausi šovinistai. Vien agitacijai Vokiečiai išleido IV Seimelį renkant 1 000 000 Lt³⁶. Daugel rinkimų vietose – mokyklose rinkėjai buvo nugirdomi, vaišinami ir kartu vokiškų partijų balsavimo ženkleliai įbrukami, pav., Klaipėdos miesto mokykloj, Karališkių mokykloj ir t. t. Savaimė aišku, kad Lietuviai tokių jėgų neturėjo. Tai buvo viena svarbiausių Vokiečių laimėjimo šansų. Vokiečiai visai rinkimo metu neskelbė ir nieko dėl ateities nežadėjo laukininkams, kadangi jiems pažadai įkyrėjo. Be to, skelbė, kad dabar esanti krizė, reikia, krizės metu negalima pažadus ištesėti, bet žinodami krašto gyventojų psichologiją pasirinko gerą agitacijai priemonę, būtent, rinkikus paklausė: „Kas už Vokietiją ir jos kultūrą, kas už Žemaičius ir tujų kultūrą?“

Kodėl laukininkai jiems patikėjo ir pritarė?

Prie to prisidėjo smarki Vokiečių akcija dėl masinio įpilietinimo didžlietuvii³⁷, kaipo tokių. Ir tas laukininkų tarpe tikrai iššaukė neapykantą didžlietuviams ir pagiežą tiems, kurie tą įpilietinimą rėmė ir vykdė. Į Vokiečių glėbį krašto laukininkus stūmė sena monarchistinė, net mistinė Vokietijos galybės dvasia, kuri nors jau yra, bet dar mūsų kaimiečių tarpe nesutriuškinta atrodo. Be to, tam daug patarnavo signatarų notos³⁸ Lietuvos Vyriausybei, Hitlerio šūkavimai anoj pusėj Nemuno jo esamų šalininkų krašte ir Vokiečių paleisti gandai dėl užėmimo Klaipėdos Krašto, atstatymas Gubernatoriaus ir paskyrimas jo vieton Tautų Sąjungos atstovo.

Vokiečių agitacija rinkimo metu viršijo visas padorumo ribas. Pav.: vienas girininkas nusamdė darbininkų miško malkoms kirsti. Poilsio metu įsako „Lietuvišką Zeitungą“³⁹ skaityti ir atpasakoti. Kas tam pasipriešino – buvo pašalintas.

Vien tam, kad Volkspartijos šului Krauzui⁴⁰ sušuktų, jam išeinant iš susirinkimo ir už jo partiją, nusamdydavo iš darbininkų biržos apie 80 žmonių – apmokamų bedarbių.

Nidoje Vokiečiai išlipdino ant stulpų ir tvorų lapelius „Mirtis Borchertui! Užmušti Borchertą!“

Landwirtschaftspartijos šulas dvarininkas Hoffmann pastebėjo, kad savo dvare yra darbininkas – lietuvis, šaulys. Jį paliuosavo ir jo knygelėje įrašė „Priklauso prie Šaulių Sąjungos“. Tokių jam nereikia.

Savo plakatuose piešdavo asilus, avinų galvas ir prikabindavo tikras vyžas.

Štai kad ir su Žemės Banko politika. Kada Lietuviai pradėjo duoti paskolas mažais %, Vokiečiai iš savo pusės % sumažino ant 3%. Kiek teko patirti, kad buvo tokių laukininkų, kurie iš Žemės Banko duodamos paskolos atsisakė ir paėmė iš Vokiečių. Tam reikalui Vokiečiai yra išdavę apie 3 000 000 Rm. Negana to, Vokiečiai su dideliu kadru prityrusių agitatorių smarkiai užsiėmė namų agitacija. Prie namų agitacijos varymo smarkiai prisidėjo dėl Meierio⁴¹ paleidimo parašų rinkimas. Agitacijos metu Meieriį pavertė į politinį kankinį, kuris esą, nekaltai yra suimtas. Rodė susirinkimuose Meierio vaizdą už kalėjimo traljų.

Mūsų spauda negalėjo lygintis su Vokiečių Vokietijos pinigais leidžiamų „Memeler Dampfboot“, „Lietuviška Ceitunga“ ir „Memelländische Rundschau“⁴².

„Dampfboot“ ištepimas ir įvairios peštynės tik daugiau suerzino Vokiečius. Sakoma, kad „Dampfboot“ ištepimas nulėmė Vokiečių laimėjimą. Manychiau, kad ne. Ir štai kodėl. Juk lauki-

ninkui nėra taip svarbu ar „Dmb.“ buvo išteptas, ar ne. Jam rūpi, kad 1) laukininkas galėtų gauti ilgalaikes su mažais % paskolas, 2) kad jisai galėtų brangiau parduoti galvijus ir bekoną ir kitus produktus. Štai kas jam rūpi ir kuo serga kasdienine liga. Bet vis dėlto ir „Dmb.“ ištepimas mums į gerą neišėjo.

Atvirai reikia pasakyti, kad vietos laukininkų dalis yra šiek tiek ištvirkusi. Nežino patys, ko nori. Pav.: kada pasakai, kad Lietuvos Vyriausybė 11 000 000 litų įdėjo į kraštą, pastatė bekonų fabriką⁴³, stato ir tobulina uostą ir t. t., atsako, kad taip turi būti, nes kraštą valdo žemaičiai. Kitaip jis suprasti negali.

Dabar laukininkai kalba: „Būtumėm balsavę už Lietuvius, bet kam duodami žemaičiams pasai, kam reikėjo „ponus“ maliavoti ir tokiais negražiais⁴⁴, kitaip sakant, kam juos Lietuviai išjuokia. Juk jie nieko blogo nėra padarę“. Savaiame aišku, kad dauguma laukininkų kol kas yra surišti su Vokiečiais, kaip tai: paskolomis, dvarų patarnavimais, tarnybomis ir t. t. Taip yra, kad jie turi tuom tarpu daug naudos iš Vokiečių negu iš Lietuvių. Be to, nuolat iš Vokiečių pusės jie yra slaptai kursuoti prieš Lietuvius. Nuolat Vokiečiai seka, kad vietos laukininkų tarpe neprabustų tautinio susipratimo ugnelė. Jei kur pasirodo, tuoj stengiasi ją užslopinti.

Maža to, Klaipėdos Krašto siena su Vokietija yra apie 100 km ilgio. Vietos gyventojai nuo sienos apie 3 kmtr. krašto gilumon užsiima kontrabanda. Jei tame ruože ne visi tuo amatu aktyviai verčiasi, bet dauguma tam pritaria. Žinoma, kuris yra sulaukintas su kontrabanda, arba šiaip nuo to verslo nukentėjęs, savaiame Lietuvius nerinks ir dar kitam apie tai pasakys.

Lituviai ir Lietuvių organizacijos padarė rinkimo metu viską, ką galėjo. Visos geriausios jėgos buvo įtrauktos į rinkimų kovą. Bet, sulyginus su Vokiečių jėgomis, mūsų jėgos daug mažesnės ir kai kurios kovai neprityusios. Atliko tą, ką galėjo, t. y. išlaikyti savo pozicijas prieš Vokiečių smarkią agitaciją, ypatingai jau paminėtoje plotmėje už Lietuvą ar už Vokietiją?

ATEITIES PERSPEKTYVOS RINKIMŲ KOVAI LAIMĖTI KLAIPĖDOS KRAŠTE

Visų pirma, jei norima su organizuotu ir galingu priešu – vokiečiu – kovoti ir kovą laimėti, būtinas reikalas yra energingiau mums patiems vienur ir kitur persiorganizuoti.

Persiorganizavimą suprantu šitaip:

1) Perorganizuoti centro valdžios įstaigų valdininkijos⁴⁵ aparatą. Tas reikia padaryti štai kodėl: rinkimo metu buvo daug atsitikimų, kada laiškinkas – agentūros vedėjas naikina siunčiamą literatūrą bei laikraščius arba visai neįteikia adresatams. Stubrių pašto agentūros vedėjas karčiamininkas Schenk atsisakė lietuviškomis grupėms savo salę dėl susirinkimo duoti. Šis reiškinys yra nedovanotinas ir smerktinas. Susipratusiam Lietuvviui reikia verkti ir rausti, kada Centro Valdžios įstaigos valdininkai taip elgiasi ir tuo prisideda prie rinkimų kovos pralaimėjimo.

Maža to, daug yra krašte laiškinkų, kurie, be platinimo Vokiečių spaudos, užsiima ir priešvalstybine propaganda. Tik atsiminus, kad paprastas pašto valdininkėlis – laiškinkas, atlikdamas savo tiesiogines pareigas, t. y. išnešiodamas piliečiams korespondenciją, aplanko kiekvieną ūkininkėlį, su kiekvienu pasikalba viena ar kita tema, kiekvienas pilietis ima tučtuojaus teirautis, kas naujo, kas girdėti, ką žmonės kalba ir t. t. Mat pas vietos gyventojus yra tokia tradicija, koks tarnautojas nebūtų: didelis ar mažas – yra „beamteris“⁴⁶, su kuriuo galima pasikalbėti ir jam pasitikti. Be to, tą patį pilietį verčia laiškinką klausti naujienų, nes pastarasis gyvena miestely, arba bažnytkaimy ir daugiau žinių turi negu kiti pašaliniai.

Neapsiriksiu pasakęs, kad laiškinkų ir agentūros vedėjų rasime apie 40%, kurie dirba mums žalingą darbą. Kita dalis yra aktyvių ir pasyvių tarnautojų.

Dabar paimkime kitų Centro Valdžios įstaigų žemesnius tarnautojus: dalinai pasienio policiją, muitinę, geležinkelių, uosto, akcizo inspekcijos ir kitų. Irgi mažai kuo skiriasi nuo laiškinkų. Gyvendami išmėtytuose krašto kampuose pas vietos gyventojus ir neturėdami tautinių jausmų, mažai

padeda atletuvinimo darbe. Nenuostabu, kad vietos gyventojai kai kuriuos mūsų tarnautojus vadina „rusais, girtuokliais, apsilaidėliais“ ir t. t. Pav.: vienas Landwirtschaftspartijos šulų Bertulaitis⁴⁷ praėjusiuose rinkimuose visur skelbė, kad Didž. Lietuvos valdininkai yra kyšininkai, nes gauna mažą atlyginimą. Jam pačiam teko duoti kyšį, kad atlikus savo reikalus. Klaipėdos krašto valdininkus, sakė Bertulaitis, turime tinkamai aprūpinti, kad nesekus Lietuvių pavyzdžiu. Aišku, klausytojai jam smarkiai pritarė. Ar gali toks pilietis gerą manyti apie Lietuvą, jos vadus ir valdininkiją? Piliētis jam daugiau patikės, negu kam kitam, nes jisai su jais gyvena ir kasdieną kalbasi ir bičiuliuojasi.

Ką bekalbėti apie pačią valdininkiją, kada jinai balsuoja, ypač vietiniai, už Volkspartiją. Ne paslaptis, kad jų tarpe yra tokių, kurie visai nemoka lietuviškai, vaikus leidžia į vokiškas mokyklas, varo priešvalstybinę agitaciją, kur gali, visur teršia Lietuvos vardą. Nereikia pamiršti, jie irgi gyvena pas vietos gyventojus, pav.: pas Vokiečius. Šeiminkas, girdėdamas tokias nuomininko kalbas, nemanau, kad apie Lietuvį galėtų būti geresnės nuomonės.

Dabar pasižiūrėkime, ant kiek šitoj žūtbut kovoj mums padeda kai kurie Centro Valdžios įstaigų viršininkai. Be tarnybos – niekuo nesirūpina. Niekur neprisideda prie visuomeninio darbo (čia atskirų asmenų neliečiu). Savo aktyvesnius valdininkus, kurie dirba visuomeninį darbą, varžo. Taip dauguma viršininkų yra užėmę tokią krašte politiką.

Valdininkija, matydama tokius viršininkų elgesius, pasuoja ir, kur tik gali, dar pritaria savo šefui. Klausimas, kodėl susidarė toks blogas valdžios įstaigų aparatas Klaipėdos Krašte? Dalykas tame, kad atvadavus Klaipėdos Kraštą, tuometinė Vyriausybė niekam tinkamus Didž. Lietuvoj valdininkus siuntė į Klaipėdos Kraštą, o geriausią elementą pasiliko sau. Taip buvo pasekta Rusų Caro valdžios pavyzdžiu: netinkamus valdininkus siųsdavo į Sibirą, o tuometinė Lietuvos Vyriausybė – į Klaipėdos Kraštą.

Manau, kad kiekvienas krašto valdininkas, tarnautojas ar įstaigos viršininkas, turi būti pilnai susipratę tautiniai. Jis privalo visur ir visada sąmoninti tautinę idėją ir tinkamai atstovauti savo Vyriausybę. Bendrai kiekvieno gyvenančio Klaipėdos Krašte Lietuvos yra šventa pareiga varyti naminę agitaciją už lietuvių. Kas jis nebūtų, didelis ar mažas valdininkėlis, tarnautojas ar įstaigos viršininkas, privalo tam darbui pasišventi. O tokių tarnautojų Didž. Lietuvoje yra daug. Tik reikia noro ir tam darbui pasišventimo.

Gal kam keistai atrodo, kodėl būtinai siūloma pertvarkyti valdininkijos aparatą? Dalykas tame, kad vietinių Lietuvių inteligentų krašte kol kas beveik kaip nėra. Todėl nėra kam skiepyti tautinę sąmonę ir atstovauti Lietuvos kultūrą Klaipėdos Krašte. Daug yra krašto centro valdžios įstaigų ir valdininkijos, kuri visuomeniniame gyvenime beveik jokios naudos neatneša. Esamieji vietiniai valdininkai tam darbui dauguma netinka. Juos reikėtų ne paliuosuoti, o perkelti į Didž. Lietuvą. Taip bent yra padarę Lenkai Dancigo koridoriuj, Silezijoje ir Poznanijoj su savo ištautėjusiais Lenkais – tarnautojais.

Kas liečia faktus, jų tiek ir tiek yra. Kriminalinė policija jų begales turi.

Manau, kad pertvarkius Centro Valdžios įstaigų aparatą, galima, laikui bėgant, sulaukti tinkamų vaisių.

2) Perkelti iš Didž. Lietuvos į Klaipėdos Kraštą, kas seniai pageidaujama, kiek galima daugiau kultūros ir bendrai valdiškų įstaigų. Savo laiku buvo numatyta į Klaipėdą perkelti Aviacijos dalį, kas kokiam laikotarpiui ir jau buvo pavesta. Toliau norima buvo Technikos Fakultetą Klaipėdoj pavietoti. Gailu, kad iš šito visko niekas neišėjo. Reikia būtinai Klaipėdos mieste daugiau lietuviško elemento apgyvendinti. Krašto ūkininkai labai pageidauja Kavalerijos pulką Klaipėdos Krašte turėti.

Steigti mergaičių ruošos mokyklas, privatinės liaudies mokyklas ir t. t.

Bendrai Lietuvių tautinis susipratimas Klaipėdos Krašte yra labai mažas. Vietos gyventojai laukininkai šios idėjos kol kas visai nesupranta. Jiems kas tai svetima. Pav.: laukininkai beveik visi kalba tarpusavy lietuviškai ir yra Lietuviai, bet galvoja vokiškai. Tenka daug susidurti su jais, ir

kada užklausi, kokios tautybės esi, atsako „Memelländeris“, arba Vokietys. Žinoma, jie kitaip suprasti negali, kad jokios tautos „Memelländerių“ nėra. Tai labai liūdnas jų tarpe reiškinys, ir jį reikia galimai greičiau gydyti.

Kokia nebūtų mokykla, mokiniai gyvena pas vietos gyventojus. Reiškia, yra šokia tokia vokiškam patriotizmui atspara. Šis akstinas jau apsaugo ir kitą Lietuvį nuo galutinio išstautėjimo. Kur gali, skiepija tautinę dvasią jų tarpe. Jie yra drauge ir maži tautinės idėjos nešėjai ir užtarėjai. Pav.: tegul jie visur kalba lietuviškai, tai jau didelė nauda lietuviškumui. Be to, turėdami vietoje lietuviškas mokyklas ir auklėtojus, vietiniai joje mokindamiesi persisunks jauna mokinio siela, tautine dvasia. Pačioje vietoje, kur dabar yra mokykla, visai kitas judėjimas. Visur skamba lietuviška šneka. Vienas kitas išstautėjęs užsikrečia ir lieka geru lietuviu. Pav.: Šilutė yra antra Gumbinė. Ten nieko nėra lietuviško. Viskas vokiška. Gatvėje, restoranuose ir šiaip kitose vietose, visur skamba vokiška kalba. Kas Šilutę pažįsta, kiekvienas tą pasakys. Tik perkėlus ar įsteigus šias ar kitas mokyklas, mes sustiprinsim tautišką elementą Klaipėdos Krašte. Tai bus banga, kuri visą laiką plaus Lietuvos piktžolės ir laistys tautišką idėją suvokietintam krašte.

3) Dėti visas galimas pastangas, atleisti svetimšalius mokytojus.

Vokiečiai gerai supranta, ką reiškia geras liaudies mokytojas Klaipėdos Krašte. Savaime aišku, kad jie dės visas pastangas jų neatleisti, o dar panorės importuoti iš Vokietijos. Juk rinkimo metu svetimšaliai ir vietos vokiečiai – mokytojai suvaidino didelę rolę prieš Lietuvius. Jie įvėlė ir mažučius vaikus į politiką. Jiems įskiepijo ir tebeskiepija didžiausią neapykantą prieš lietuvius. Kas yra gera Lietuvoje, mokytojas būtinai vaikui paaiškins kuo juodžiausiomis spalvomis. Kur tik galėjo, visur ir viešai kišosi į politiką. Mokytojai yra Sport-, Gesang-, Feuerwehr- ir kitų vereinių organizatoriai. Visur trimitavo vokiečių šovinizmą. Visur šmeižė ir teršė Lietuvą ir jos vadus. Dalino mokyklose mokiniams „Memeler Dampfbootą“, „Lietuvišką Ceitungą“ ir „Memelländische Rundschau“ (Žardės ir kitose mokyklose). Manau, kad to užteks, idant nušviesti svetimšalių arba vietos Vokiečių mokytojų pragaištingus mūsų valstybei darbus. Vienintelė išeitis, kiek leidžia apystovos, tokius mokytojus be jokio pasigailėjimo iš tarnybų šalinti ir jų vieton skirti gerus vietinius mokytojus.

Te nepamiršta atsakomingos Vyriausybės vietos, kad dabar ne mažiau kaip 127 svetimšaliai – mokytojai⁴⁸ diena iš dienos į vaikučių širdis nuodus prieš valstybę leidžia. Jeigu pas mus ant kiekvieno mokytojaus maždaug 50 mokinių, tai kiekvieną dieną 6500 vaikų Klaipėdos Krašte priešvalstybinę dvasioj mokyklose auklenami. Nenorint Lietuvos autoritetui žymiai pakenkti, jokių būdu nereikėtų paliuosuosius mokytojus – 21 – krašte palikti.

Prie tos progos teisie leista nurodyti dar į tai, kad Klaipėdos Krašte teismuose

- 15 svetimšalių teisėjų ir valstybės gynėjų Lietuvos piliečius teisia,
- 385 svetimšaliai amatininkai vokiškumą remia,
- 155 svetimšaliai pirkliai degtinę pardavinėja,
- 382 svetimšaliu darbininku dirba,
- 43 svetimšaliai inžinieriai ir technikai randasi,
- 26 svetimšaliai tarnautojai valdiškose įstaigose tarnauja,
- 208 svetimšaliai privačiose įstaigose tarnauja,
- 270 svetimšalių ūkininkų ir
- 298 svetimšaliai įvairiuose pavadinimuose vietas užima.

Tas viskas neigiamai ir rinkimuose atsiliepė.

4) Isteigti Didž. Lietuvoje Vokiečių teisės katedrą. /Girdėti kad Kaune yra įsteigta/.

Šiandieną didžlietuviai ir vietiniai lietuviai šaukia dėl teisėjų elgesio ir kai kada aiškaus šališkumo. Ne paslaptis, kai Didžlietuvius patenka kaltinamųjų suolan, jam dedama kuo didžiausia bausmė. Tuo tarpu Vokiečiui, jei ne išteisina, tai bent nubaudžia proforma kuo mažiausia bausme.

Pav.: kontrabandinėse bylose vietos teismai, kiek gali, stengiasi kontrabandininką išteisinti. Bylos nagrinėjimo metu teisėjai tyčia pradeda bauginti policininką, užduodami jėzuitiškus klausimus, kuris susinervavęs pradeda painiotis žodžiuose ir to užtenka bylą pralošti. Kad Klaipėdos Krašto teismai beveik per vis yra šališki, gali pasakyti kiekvienas Lietuvis, turėjęs su jais šiokių tokių reikalą, nėra be kelių teisėjų visi kiti gavo iš Vokietijos piniginę paramą ne veltui, bet už tam tikrą politinį darbą ne mūsų valstybės naudai.

Dėl Lietuvių kalbos teisme yra tikra nelaimė. Teisėjas nemoka. Vertėjas kalba labai silpnai ir netaisyklingai, taip kad kaltinamojo arba liudininko žodžius iškraipo, ir byla gauna kitą vaizdą. Buvo atsitikimų, kada liudininkai atsisakė vokiškai per vertėją kalbėti, prašydami tiesioginiai kalbėti su teisėju lietuviškai. Pasėkos to, liudininkai tuo pačiu teisėju buvo nubausti.

Jei nėra kitos galimybės šių klausimų sutvarkyti, geistina būtų įsteigti Didž. Lietuvoje vokiečių teisės katedrą. Šis kadras, laikui bėgant, užkirs kelią teisėjų importui iš Vokietijos. Be to, jei šiandieną bus pradėta, praėjus keletai metų, mes turėsime savus teisėjus. Seimeliui susirinkus privalys būtinai teismo pamatinis įstatymas pakeičiamas būti, ką reikalauja net Konvencijos statuto 22 §-fas⁴⁹. To ikšiol Seimelio dauguma kažin ko laukdama vengė, nors Lietuvių atstovai atitinkamus pasiūlymus įnešė.

5) Kaip galima palaikyti Lietuvių tautinį judėjimą Klaipėdos Krašte.

Tik tautinis judėjimas duoda garantiją Klaipėdos Krašto atlietuvinimui. Tą galima būtų atsiekti, kaip aukščiau minėta, ruošiant paskaitas per mokyklas, visokias draugijas bei organizacijas. Tam daug padėtų paminėtos Klaipėdos Krašto atvadavimo, kariuomenės paradų ir šiaip lietuviškos filmos. Pats filmų rodymas būtų atliekamas organizuotai ir sistematiškai. Reikėtų pademonstruoti kiekviename bažnytkaimy. Tas reikia padaryti todėl, kad kiekviename name rasime vieną ar du tarnavusius Vokiečių kariuomenėje laukininkus. Juk jisai grįžęs visada pasakoja apie kariuomenę, jos viršininkus ir t. t. Vietos Lietuvininkai yra dideli kariuomenės mylėtojai. Dabar tekalba, kad Lietuva didelės kariuomenės neturi. Turi tik vieną pėstininkų „Regimentą“⁵⁰. Artilerijos visai neturi. O apie aviaciją ir kalbėti nenori. Pav.: savo laiku Klaipėdoje stovėjo vasaros metu kelios eskadrilės. Nekurie lakūnai demonstravo labai gražias ore figūras. Net Vokiečiai patys stebėjosi, bet visiems sakydavo, kad tai Vokiečiai lakūnai.

Labai liūdną vaizdą krašte apie Didžiąją Lietuvą sudaro Kretingos ir Tauragės apskričių gyventojai, kurie nėra taip biedni, bet apsileidę, Lietuvio vardą Vokiečių akyse smarkiai žemina. Štai tikri atsitikimai. Mūsų tautietis – žemaitis atvažiuoja į Klaipėdą, apdriškęs, lyg savaitę nevalgęs, plaukais ligi kaklo apaugęs, vyžom apsiavęs, apšepęs ir t. t. Arklys nuskuręs, mėšlu apaugęs, pakinktai iš virvių daryti. Pats vežimas į vežimą nepanašus. Vokiečiai, tai matydami, puikiai išnaudoja agitacijai ir kiršinimui vietos Vokiečius ir laukininkus prieš Didžlietuvius, pabrėždami: „Štai Azijos kultūra važiuoja, Šulc, bandyk, ar arklys tave paveš. Tokiu arkliu kiaušinius vežioti“. Tai atskirų Vokiečių išsireiškimai, pasakyti didžlietuviams. Negana to, atvažiavęs į turgų, gautus pinigų prageria, o pats eina su policininku nakvoti į komisariatą. Arba turguje įsigeria su žmonele ir neranda kelio išvažiuoti iš miesto. Kad bent važiuotų mažomis gatvėmis, bet traukia šūkaudamas Liepojaus⁵¹ ir Turgaus gatvėmis su pasigėrėjimu kairiaja puse. Trukdomas judėjimas. Vokiečiai kiek gali keikia biedną žemaitėlį, kad net darosi gaila ir drauge pikta. Šiuos įvykius Vokiečiai išnaudoja spaudoje, pabrėždami: „Štai jie nori mus valdyti, nori mums kultūrą atnešti“. Labai negera nuomonė apie Didž. Lietuvos gyventojus sudaroma ir per tai, kad traukiniais atvažiuoja visa eilė ubagų į Klaipėdos miestą. Katalikų bažnyčios apylinkė⁵² visuomet ubagaujama. Savo laiku išleistas pono Komendanto parėdymas čia, rodos, nepabojamas.

Čia nurodyti tikri faktai, o ne fantazijos. Iš šalies žiūrint, atrodytų menkniekis, bet kas pažįsta Klaipėdos Krašto gyventojus, tas pasakys, kad vieno kito vaizdo matyti užtenka, nubaidžius tūkstančius vietos gyventojų. Tai mūsų nelaimė, kad Klaipėdos Kraštas prieina prie Žemaitijos, o ne prie Suvalkijos.

Ne geresnis stovis ir su kai kuriais mūsų kolonistais – naujakuriais Klaipėdos Krašte. Pats neturėdamas pinigų, gauna iš Žemės Banko paskolą. Šiaip taip nusiperka ūkį. Skursta, ūkį nuleidžia. Vietos laukininkai tai mato ir pirštais bado: „Štai Žemaičių kultūra“. Žinoma, geresnės medžiagos vokiečiams nereikia, kad atbaidžius laukininkus nuo mūsų.

Kas užgauna tautinius jausmus? Kas pamynė po kojų lietuviškumą? Kas iššaukė tepimą „Dmb.“⁵³ redakcijos, įvairias peštynes, šmeižimą ir nepamatuotų gandų skleidimą? Didž. Lietuvos Lietuvių tautiniais jausmais pradėta žaisti Vokiečių okupacijos metu.

Okupacijos metu vaikučiai, dabar suaugę vyrai, buvo liudininkais tėvų mušimo ir plakimo. Paaugęs ir įgijęs tautinę sąmonę, pasižadėjo atkeršyti. Tas buvo matyti iš Klaipėdos Krašto vadavimo laikų, kada buvo duota žinia, savanorių, t. y. jaunimo, atsirado tiek ir tiek. Užėmus Klaipėdos Kraštą, Lietuviai pamiršo padarytas žandarus tėvams skriaudas ir žaizdas. Manė, karas žmones sugadino – jie sužvėrėjo. Bet smarkiai apsiriko, kada vienas įvykis po kito vėl atnaujino jų sielose keršto jausmus. Tik prisiminkime 1923, 1924 ir dalinai 1925 metus, kada mūsų kariuomenė pradėjo rodytis Klaipėdos miesto gatvėse. Kai kurie dienos metu akyse spjaudydavo karininkams į veidą.

Ką bekalbėti apie paprastą mūsų žmogelį, kuris yra iš prigimties lėtas, nuolaidus ir be galo kantrus. Jis iki Böttcherio Direktorijos⁵⁴ pakėlė visus pažeminimus, skriaudas. Jisai bijojo lietuviškai miesto gatvėse kalbėti, kad negavus nuo „Kulturträgerių“ mušti, būti pažemintam ir apjuoktam. Užteko užėiti į krautuvę ir lietuviškai prabilti, kaip kaina būna specialiai paaukštinta. Nekalbant apie krautuvės savininką, pačios pardavėjos palydi su didele panieka ir neapykanta Didžlietuvi-pirkėją. Užteko užėiti pas namų savininką kambarį išnuomoti. Išgirdęs kalbant lietuviškai, kambarį išnuomoti atsisako arba tyčia pakelia kainą, kad jisai norom nenorom turi nuo kambario atsisakyti. Būna dar ir šiandien atsitikimų, kada namų savininkas, išgirdęs lietuviškai kalbant, visai neįsileidžia į vidų, o dar šunim palydi.

Lietuvių darbininkų padėtis Klaipėdos Krašte buvo nei kiek ne geresnė. Vokiečių dvaruose darbininkas buvo laikomas tiesiog gyvuliu. Dirbdavo už centus ir miegodavo tvarte. Jis yra ir dalinai tebėra Vokiečių dvaruose vergu. Kada paskutiniaisiais penkiais metais pradėjo Didžlietuvių daugiau apsigyventi Klaipėdos Krašte ir reikšti savo nepasitenkinimą Vokiečių persekiojimais, Vokiečiai pradeda jiems smurtą vartoti.

Štai jų kultūringumas! 1928 m. Klaipėdoje „Sansosi“ restorane Vokiečiai mirtinai peiliais subadė Lietuvių darbininką. Tais pat metais Vokiečiai ištepė smala „Rytą“⁵⁵, nuplėšė Žemės Banko įgaliotinio su Vyčiu iškabą, sunaikino Lietuvių sodintus aužuolėlius Rambyne ir Juodkrantėje. 1931 m. Vokiečiai sumušė Lietuvių darbininkų demonstrantus. Šiais rinkimo metais Vokiečiai smarkiai sumušė Lietuvius Vyžiuose, Piktupėnuose, Užsėnuose, Smalininkuose ir kitose vietose.

Kas tuose įvykiuose dalyvauja? Pasirodo, kad net inteligentai. Pav.: iškabą nuplėšė Vokiečių mokytojas. Seimelio nariai: Baltramiejus⁵⁶, Dressler ir kiti organizuoja apmokamas gaujas mušti atėjusius į jų susirinkimus Lietuvius. Jie buvo sumušti, kad prašė kalbėti lietuviškai. Pastebėti reikia, kad pirmoj eilėj puolimuose ant Lietuvių pasinaudojami visokie vokiški „Vereinai“. Pav.: „Freiwillige Feuerwehr“ – visame krašte prasiplėtusi organizacija. Dėl to čia ateityj ypatingo padabojimo atkreipti reikėtų. Kitas atsitikimas. Užleknių kaime Gaspadoriška Autonomijos Partija⁵⁷ turėjo savo viešą rinkėjų susirinkimą prieš rinkimų dieną. Mokytojai Preuss iš Užleknių, Katschinski iš Kūlinų, Aschmann iš Kantoriškių buvo suorganizavę apylinkes, jų mokyklose su „zinslose Darlehne“⁵⁸ pagalba išauklentą jaunimą, kurie dar nei rinkimo teisę neturėjo, ir trukdė kalbėtojus. Tam susirinkimui pribuvo ir keleta pasienio policijos policijantų ir tikt per tai neįvyko didesnio triukšmo. Nėsa policininkas Kvauka girdėjo kaip Ernstas iš Vyžių savo kaimynui sakė: „Šį vakarą yra per daug policijos, negalima nieko daryti, po tokiomis pasilaikymais nieko neatsieksim“. Ir čia vėl užsienio papirkti mokytojai triukšmų organizatoriai.

Štai dar vienas Vokiečių kultūringumo požymis:

1927 m. Ponas Respublikos Prezidentas lankėsi Klaipėdos Krašte. Jo sutikimui Klaipėdos mieste buvo pastatyti garbės vartai. Iš anksto buvo pranešta Lietuvių ir Vokiečių visuomenei. Klai-

pėdos miesto vyriausias burmistras Grabow⁵⁹ (dabar gyvena Vokietijoje) kodėl tai nerado reikalo Pona Respublikos Prezidentą sutikti prie garbės vartų, bet pasitiko Kanto aikštėje. Vėliau teisinosi, kad pasivėlavęs.

Štai kitas pasaulinio masto Vokiečių kultūringumo pavyzdys: francūzams okupavus Reino kraštą, viename mieste sustojo kulkosvaidininkų kuopa. Vokiečių minia puolė nuginkluoti. Pasėkoje buvo paleista ugnis iš kulkosvaidžių. Šimtas užmuštų ir sužeistų. Nuo to laiko jokie Vokiečių puolimai ant atskirų sargybų, užmušimai pavienių kareivių liovėsi. Prancūzų generolas, aprašydamas šį įvykį, daro išvadą, kad tik su jėga Vokietijai galima valdyti. Tik jėgai jisai nulenkia galvą.

Šį veikalą Vokiečiai išvertė savo kalbon.

Bendrai, kiek Vokiečiai sumušė Lietuvių ir padarė jiems skriaudų, sunku bepasakyti. Čia tik pažymėti svarbesni įvykiai. Bendrai kai kur Didžlietuviams Klaipėdos Krašte baugu lietuviškai kalbėti. Visur jie yra Vokiečių išjuokiami ir apšmeižiami. Bet Didžlietuviai su tuo apsirato ir pradėta tuo pačiu jiems atsakyti. Pav.: kariuomenė savo pašlijusį prestižą atstatė tik jėga. Kas prie to privedė Didžlietuvius taip daryti? Dalykas tame, kad jie, atgavę tautinę sąmonę, nebenori daugiau pakęsti smurto. Nebegali daugiau žiūrėti ramia širdimi į primetamus priekaištus lietuvių ir lietuviškumui Klaipėdos Krašte. Tiek giliai tautinė idėja Didžlietuviui krašte prigijo, kad jis šiandien nebegalėjo susilaikyti ir kartą plyšo ir jo kantrybė. Žinoma, reikėjo vienur ir kitur neperžengti leistinas ribas.

Vokiečiai vietinių lietuvių nebijo. Jie bijo Didžlietuvių, kuriuos kiek galėdami persekioja. Vokiečiai puikiai suprato, kad su jais kovoti nelengva ir negalima užgauti ir paminti po kojų jų tautinius jausmus bei siekius.

Rodosi, visai objektyviai apibūdinta, kaip ėjo rinkiminė kova tarp Lietuvių ir Vokiečių. Iš to viso daroma tokia išvada, kad vietos vokietininkai: pirkliai, valdininkai, darbininkai ir šiaip piliečiai yra ultrapatriotai. Tokie Lietuviams palankumo nerodė ir neparodys. Iš tokių ką nors laukti Lietuviams gero nėra pagrindo. Gal tik tada bus mums palankūs, kada persitikrins, kad Vokietija silpna ir jokios pagalbos iš jos nebesusilauks. Tam prieš Seimelio rinkimų metu Hitlerininkų šalininkai krašte net atvirai Trušelių karčiamoj Lietuviams prišaukė „Heil Hitler“ ir lygiu laiku skleidė gandus, kad Hitleris Klaipėdos Kraštą Vokietijai grąžins. Čia atsispindžia Vokietijos siekimai kas link sienų revizijos!

Laukininkai yra ištautę Lietuviai-konservatoriai. Jie yra Vokiečių paskolomis ir kitokiomis gėrybėmis taip surišti ir dalinai ištvirkinti, kad šiandieną tautybė jiems antraeilis dalykas. Pas juos klajoja kai kur sieloje vokiška dvasia, be kurios vieni ir kiti gyventi negali.

Neatsižvelgiant į tai, kad Vokiečiai ir nemažai švaistosi su pinigais paskolų formoje ir tam panašiai, vis dėlto kraštas laikėsi tik dėl to, kad gavo iš Centro įvairiausios paramos, kuri sulig Konvencijos nuostatais jiems nepriklauso. Šiandieną norint parodyti, kad tik su Centro pagalba jie tinkamai gali egzistuoti, reikėtų būtinai tą paramą palaipsniui teikti. Esam persitikrinę, kad krašto laukininkai, o taip pat ir pirkliai bei pramoninkai tik tada supras, kur yra jėga, ir įsitikins, kad natūrali jiems pagalba gali ateiti iš Centro ir tik gerai sugyvenant čia abiem tautom ir esant geriems santykiams tarp krašto ir valstybės. Tokias išvadas padarys kiekvienas, ir ateityje Vokiečių partijų vadai vyžomis gyventojų negąsdins.

Kad sustiprinti Klaipėdos Krašte tautinį judėjimą, geistina būtų padaryti štai ką:

1) Iš Seimelio reikia griežtai ir skubiai reikalauti vykdyti visus Konvencijos nuostatus, reiškia ir Vokiečių nepageidaujamus, kurie krašto Lietuviams lygias teises visur Klaipėdos Krašte garantuoja. Autonominių įstaigų visi valdininkai galiausiai privalo abi valdiškas kalbas ant tiek žinoti, idant su publika galėtų be vertėjų susikalbėti. Pereinamą laiką „Uebergangszeit“ skaityti baigtu nustatant tam terminą, nėra Lietuvos Vyriausybė Konvenciją vykdo arba jos vykdymą krašte prižiūri.

Nei galvot negalima apie Seimelio „frontininkų“ lojalumą Lietuvai. Jeigu ne taip, tai trečio Seimelio dauguma nebūtų Böttcherio priešvalstybinius ir įstatymams priešingus žygius⁶⁰ akiai rėmusi ir į Krašto Gubernatoriaus nurodymus be jokio mėginimo neigiamai atsinešusi.

Landwirtschaftspartijos vadai visgi stovi ankštame kontakte su Vokietijos dešiniųjų partijų organizacijomis, kurios siekia nors per „Freistaato“⁶¹ etapą kraštą nuo Lietuvos atplėšti (žiūrėk Memellandbundo⁶² ir Verband der Heimattreuen Ost- und Westpreussen⁶³ siekius), lygiai Vokietijos dešiniųjų partijų spaudos organai plačiai apie Seimelio daugumos partijų slaptuose pasitarimuose išneštus nusistatymus paskutiniuose mėnesiuose rašė. Kiek svarbumo iš antros pusės vėl Klaipėdos Krašto dvarininkai rinkimams pridavė, rodo sekantis pavyzdys: ūkininkas Loratis iš Kalėnų kaimo, Pagėgių apskr., rašo: matyti, visi dvaro kumečiai Dreslerį rinko. Girdėjau, kad Oplankių dvaro kumečiams dvarininkas Heimbs balsuojant už Dreslerį kiekvienam po veršį žadėjo.

Volkspartijos veikimus ir tikslus charakterizuoja vienas jos plakatų kurs Seimelio rinkimo metu visur buvo lipdomas, ant kurio šalia priesaikai iškeltos rankos šitaip atspausdinta:

Volksparte Liste 15

Wir weichen und wir wanken nicht
im Kampf um unser heiliges Recht.
Frei wie die Väter wollen wir sein
Wer anders will, der bleib ein Knecht.⁶⁴

Iš šito matyti, kad norima ten nueiti, kur „Väter“ (tėvai), būtent, prie Vaterlando buvo.

Ne dykai šitos partijos gavo iš Rytprūsių mokyklose surinktus pinigus (liudininkas ūkininkas Meyhöfer iš Svareitkiemių) ir šiaip žymesnių sumų iš Vokietijos atitinkamų šaltinių. Ne dykai Vokietijos atitinkamos vietos savo pinigais leidžia Šilutės „Memelländische Rundschau“ arba diriguoja „Memeler Dampfbootą“ ir toje pačioje spaustuvėje nuo š. m. balandžio mėn. 1 d. net kasdieną išeinama Dampfbooto vertimą „Lietuvišką Ceitungą“, nes šitos spaustuvės akcijų dauguma randasi Berlyne, toje vietoje, kuri rūpinasi Vokiečių padėtimi užsieniuose.⁶⁵

2) Aukščiausias laikas Konvenciją pildyti ir sulig jos nuostatais šalinti svetimšalius iš mūsų valdiško aparato (pirmojo eilės mokyklose ir teismuose nėra lygiai čia kasdieną Lietuvių tautai naujų nuostolių pridirbama).

3) Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus žinioje privalo ir toliau būti visa Centro Vyriausybės valdininkija krašte. Gubernatoriaus veikimas Klaipėdos Krašte turėtų būti numatytas ne tik statutu, bet ir atskiru įstatymu, kuris jo žinioje pavestų visus Centro įstaigų valdininkus.

4) Centro Valdžios valdininkai Klaipėdos Krašte turi būti visais atžvilgiais pavyzdingi ir visuomeniniame gyvenime aktyvūs žmonės. Mažiausiai 50% šitų valdininkų reikėtų imti iš ištikimų krašto lietuvių.

5) Vesti energingą, sistematingą ūkininkų kolonizaciją. Atsikėlę į kraštą iš Didž. Lietuvos ūkininkai taip pat turi būti pavyzdingi. Reikėtų eiti prie namų išpirkimo iš Vokiečių rankų Klaipėdoje, Šilutėje, Rusnėje, Pagėgiuose, Viešvilėj, Smalininkuose, Vilkyškiuose ir Priekulėj. Ypatingai karčiamininkai (smuklininkai), būdami beveik vien Vokiečiai, Klaipėdos Krašto gyventojams drauge su degtine ir Vokiečių patriotizmą įpila.

6) Paskolų nuošimčių sumažinimui krašte gyvenantiems Lietuviams reikėtų susirūpinimo atkreipti ir gal iš Žemės Banko pusės toje srityje pradžia padaryti. Žemės Banko paskolos turi įgyti aiškų lietuviškumo materialią tvirtinimo prasmę. Esant reikalui, to banko paskolomis būtina reikia išvaduoti mums patikimus asmenis iš svetimų materialės priklausomybės. Savo laiku prie Žemės

Banko Skyriaus Klaipėdoje numatyta paskolų prašymams filtruoti Komitetą reikėtų skubiai įsteigti. Vokiečiai kliudo lietuvišką darbą krašte nurodydami, kad Vokietijoje dabar geriau, nėra iš ten gautama paskolų ant pigesnių nuošimčių (3% metams iš „Agraria“).

7) Bekoninių kiaulių supirkinėjimą krašte reikia kuo veikiausiai perorganizuoti. Supirkinėti reikėtų vien iš lietuviškų ūkininkų draugijų arba lietuviškų yorkshirų veislės augintojų draugijų narių. Iki šiol imamus 5. – lt. nuo kiekvieno atiduodamos kiaulės pardavėjo dėl „Maisto“ b-vės akcijų įgijimo nereikėtų ateityje imti. Šio klausimo pravedimą viešai garsinti kaipo Lietuvių organizacijų krašte nuopelną.

8) Prekybos sutartys su Vokietija mums dabar, po to, kai Vokietija neperlipamą įvežimo muitų sieną žemės ūkio produktams pastatė, pasidarė beveik be vertės. Tam prieš minėta sutartis kliudo mus nusikratyti daug negeistino elemento (žiūrėk „Dampfboot“ svetimšalius spaustuvinius – agitatorius).

Bet visgi reikėtų siekti pirm galimos sutarties revizijos, kad Vokietija negalėtų savo agentams – krašto dvarininkams – ir tam tikrai politinei vokiečių grupei per „Viehverwertungsgenossenschaft, Pogege“ Vokietijos įvežimo muitus gražinti. Galvijų ir kiaulių eksportierius Bastian iš Panemunės, pav., kiaules atimdamas ūkininkams pasakė: „Visi gerai rinkit į Seimelį Landwirtschaftspartei, tai Vokietija ir toliau įleis be maito kiaules ir galvijus“. Per tai neleistinu ir nedraugingu būdu kaimyninė valstybė lojališkai nepildo sudarytą sutartį ir kišasi į mūsų vidurinius politinius klausimus. Bet prie Vokietijos jau papratę esam darytų sutarčių nepaboti (žiūrėk suteikimą Einbürgerungsscheine⁶⁶ mūsų valstybės piliečiams priešingai sudarytai optacijos sutarčiai).

9) Klaipėdos Generalinio Konsulato su trejais Konsulais ir milžinišku tarnautojų štabu veikimą reikėtų iš Klaipėdos išimti. Čia surenkamos apie kiekvieną politinį judėjimą žinios ir siunčiamos Vokietijon (Valstybiniais kvotimams⁶⁷ Vokietijoj). Pasižymėjusiems Lietuviams ir lojaliems Vokiečiams vizos neduodamos.

10) Susirūpinti daugiau pietine Klaipėdos Krašto dalimi (Pagėgių apskr.). Ten reikėtų kolonizuoti Vokiečių dvarus, idant Vokiečių didvaronis⁶⁸ v. Dressler, apskrities viršininkas v. Šlenter, Habedank⁶⁹ (dvarai bendrai 5000 ha didumo) nustotų įtekmės. Ten reikėtų ir keleta pienuių įsteigti.

11) Krašte dar vis žymiai reiškiiasi Vokiečių visokios kameros (rūmai), kaip antai, Handels-, Landwirtschafts-, Handwerks-, Fischerei-, Aerzte-, Apotheker-, Rechtsanwalts-, Lehrerkammer ir t. t.⁷⁰ Visos šitos kameros daugiau ar mažiau po „frontininkų“ įtekme stovi ir valstybei, ypatingai atsakominguose momentuose, nenaudingai veikia. Reikėtų jų reikšmę sumažinti, visai valstybei įsteigiant ekonominę valstybės tarybą (Staatswirtschaftsrat), į kurią įeitų ir keli Klaipėdos Krašto žymesnių profesijų atstovai.

12) Žvejų padėtimi būtinai reikia susirūpinti. Žvejai dabar vien nuo kelių Vokiečių žuvų pirklių finansiniai priklausomi, kurie kartu žuvų kainas savo naudai diktuoja. Jau rinkimų kovoj buvo žvejams net iš Vyriausybės pusės tam tikra parama pažadėta. Šitas pažadas reikėtų pildyti, turint omeny ateities tolimesnę darbuotę. Didis klausimas dar yra, ar žvejyba priklausau prie autonominių organų kompetencijų.

13) Kvotimai juristams, gydytojams, girininkams, dantų gydytojams privalytų būtinai pačioj valstybėj atliekami būti. Dabar apie kiekvieną į kvotimus stojantį asmenį Vokiečių Generalinis Konsulatas Klaipėdoje žinias dėl to asmens politinio nusistatymo Vokietijon perduoda. Ne vieną kartą tautiniai nusistatę Lietuviai Vokietijoj kvotimus neišlaikė. Čia reikėtų įstatymų keliu šitą labai svarbų klausimą skubiausiai sutvarkyti.

14) Bankų kontrolės klausimu iš Centro Vyriausybės pusės reikėtų rūpintis, tas ir Konvencijos statuto 5 § numatyta.

15) Klaipėdos Krašte Lietuvių darbininkų yra jau pakankamai. Juos reikia aprūpinti, ypač Klaipėdos miesto, visais galimais būdais darbu. Sustiprinimui esamos organizacijos ir ekonominės jų kultūros reikėtų pastatydinti jiems didelę pigių butų koloniją. Ne darbo metu Lietuvius – bedarbius reikėtų šelpti, kad juos sulaikius nuo pašlijimo į nusikaltimą. Toji parama turės dar tą prasmę, kad jų psichologijai įaugt jausmas, jog jie čia turi savus ir svetimus.

16) Visomis priemonėmis aštriausiai prižiūrėti reikia Vokiečių „Vereinus“, kaip antai, sporto, ir „Gesangvereinus“⁷¹, o ypačingai „Freiwillige Feuerwehren“, kuriuos paskutiniu metu pavadina „Hitlerininkų lizdais“. Visą šitų organizacijų santykiavimą su panašiomis Vokietijos organizacijomis reikia kuo aštriausiai varžyti, nes atitinkamoms vietoms šitos organizacijos vienoj kaip ir antroj pusėj Nemuno deria dėl tam tikrų santykių palaikymo. Šitą aštrų suvaržymą reikėtų pravesti nežiūrint kylančio šauksmo, nėra lygiai iš šitų organizacijų kyla kuo didžiausias pavojus gyventojų ramumui krašte, o galų gale ir Valstybės sienoms. Per visokius šitų organizacijų „Tagungus“⁷² ir Kongresus“, kuriuose ar tai Klaipėdos Krašte, arba Vokietijoje dalyvauja iš abiejų pusių atstovai, pasidaro vis nauji ryšiai ir lygiai čia atsikartotinai sulig laikraščių pranešimais pabrėžiama, kad naujų Vokietijos sienų lyg ir nepripažįstama, nėra politinės sienos negalinčios nustatyti draugiškiems jausmams kokias nors ribas. Į tokius santykiavimus būtinai reikia reaguoti, nėra negalim mes sau patys duobę kastis.

17) Galų gale teesie leista nurodyti į gal svarbiausią klausimą. Klaipėdos Krašto reikalai privalytų būti Kaunui pirmos eilės klausimai. Jeigu bus nusileidžiama krašto lietuvių nenaudai, „aukštosios politikos“ sumetimais, tai tuokart sunku laukti normalios krašto atletuvinimo eigos. Spaudos teko skaityti apie Kaune įsisteigusią „Klaipėdos Kraštą remti organizaciją“. Tas labai pasveikintinas žygis. Ir iš visų rimtų Krašto Lietuvių šitas įvykis bus džiaugsmingai ir atitinkamu pritariančiu darbu krašte paremiamas. Ne tikt Vyriausybė, bet visa tauta turi Klaipėdos Krašto reikalais artimiausioj ateityj būtinai rūpintis. Kas tikt gali, privalo įsigyti krašte nejudomų turtų ir t. t. Vien su Didž. Lietuvos Lietuviais, suvienytomis jėgomis pajėgsim prieš Vokiečių lygiai dabar vėl aktualų „Drang nach Osten“ atsispirti. Nereikia pamiršti, kad Vokietininkai paskutiniuose Seimelio rinkimuose ir sunkiai sergančius ligonius į rinkimų vietas nuvezė, taip kad šįmet kiekvienam Seimelio atstovui 2266 balsus prieš 1711 balsų 1930 metais į III Seimelį renkant surinkti reikėjo, reiškia, 550 balsų kiekvienam atstovui daugiau kaip ikšiol reikalinga buvo. Krašto Lietuviai nors ir prieš smarkiausią puolimą ikšiolinę poziciją išlaiko.

Ateičiai norint pirmyn žengti, reikia sustiprintų bendrų jėgų, kurias jau šiandien reikia pradėti priruošti.

Klaipėda, 1932 m. gegužės mėn. 20 d.

[parašas]

E. BORCHERTAS
Klaipėdos Krašto Seimelio Narys

Išnašos

- ¹ Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. Inv. Nr. 4320.
- ² Žukas J. Iš Klaipėdos praeities. *Baltija*, 2002, p. 146–148.
- ³ *Lietuviškoji enciklopedija, t. IV*. Kaunas, 1936, p. 206–207; *Kovos keliais. Klaipėdos krašto prisijungimui prie Lietuvos 15-os metų sukakčiai paminėti almanachas*. Klaipėda, 1938, p. 242, 250, 270; Gelžinis M. Veidu į Mažąją Lietuvą. *Lietuvos pajūris*. 1985 sausis, Nr. 36, p. 290.
- ⁴ Kenešis A. Endrius Borchertas – sunkaus likimo Mažosios Lietuvos sūnus. *Klaipėda*, 1991 m. lapkričio 9 d., p. 3.
- ⁵ Volk in Not. *Germania*. Abendausgabe, Nr. 450, 27. September 1927.
- ⁶ Gelžinis M. Veidu į Mažąją Lietuvą. *Lietuvos Pajūris*. 1985 rugpjūtis, Nr. 43, p. 342; Gocentas V. Endrius Borchertas (1891 – 1957). *Ramuva*, 1990, p. 64.
- ⁷ Arbušauskaitė A. *Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939*. Klaipėda, 2001, p. 65.
- ⁸ Ten pat, p. 65–66. Beje, norėdamas apsaugoti savo šeimą nuo represijų, tardymų metu E. Borchertas nuolat teigė esąs arba išsiskyęs, arba neturįs šeimos. – Ten pat, p. 66.
- ⁹ Anysas M. *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai. 1927 – 1939*. Čikago, 1978, p. 74–75.
- ¹⁰ Ten pat, p. 124.
- ¹¹ Lietuvos mokslų akademijos biblioteka. Rankraščių skyrius (toliau – MAB RS), F. 103, B. 113, p. 5–6.
- ¹² Mažeika P. A. Mažlietuvų lūžiai. *Klaipėda*, 1995 m. sausio 30 d., p. 20.
- ¹³ Reikia nepamiršti, kad E. Borchertas ar M. Jankus nebuvo vieninteliai, raginę viena ar kita forma stiprinti lietuvių Klaipėdos krašte. Tokių būta daugiau – ir ne tik Klaipėdos krašte: lietuvininkų patriotų nuomonė sutapo su E. Galvanausko, J. Budrio ir kitų valstybiškai masčiusių asmenų požiūriu. – Žr. Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas 1923 – 1939 m.* Vilnius, 1992, p. 192–196, 218.
- ¹⁴ Ten pat, p. 194.
- ¹⁵ *Vakarai*. 1936 m. kovo 1 d., p. 10; 1936 m. balandžio 2 d., p. 8; 1938 m. kovo 22 d., p. 8; Anysas M. *Kova dėl Klaipėdos...*, p. 283–284, 325–326.
- ¹⁶ Kaip ir rekomendavo M. Jankus, Lietuvos vyriausybė 1935 m. įsigijo medžio pramonės bendrovę *Bisdom & Zoon*: 1930 m. jos fabrikuose dirbo 432 vietiniai bei 98 iš kitur atvykę darbininkai, o 1938 m. lapkritį ten dirbo 420 iš Lietuvos atvykusių darbininkų ir tik 38 vietiniai. – MAB RS, F. 103, B. 113, p. 5; Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas...*, p. 172, 278.
- ¹⁷ Žalys V. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje. *Keleivis*, 1993, Nr. 5, p. 9–11. Amžininko liudijimu, „...šis lūžis vyko 1930 – 1935 metų laikotarpyje; lietuvių kalba, išsilaikiusi per eilę amžių, galų gale pasidavė. Tas nelemtas pasikeitimas, mažai pastebėtas ir neišryškintas, yra priskirtinas prie vieno iš sunkiausių tautinių pralaimėjimų...“ – Mažeika P. A. Mažlietuvų lūžiai..., p. 20.
- ¹⁸ Žalys V. *Kova dėl identiteto: Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923 – 1939 m.* Lüneburg, 1993, p. 90.
- ¹⁹ Valsonokas R. *Klaipėdos problema*. Vilnius, 1989 (1932 m. fotografuot. leidimas), p. 315–317, 353–358. Be Ekonominės partijos, tuo pačiu metu įsikūrė ir nauja, kaimo agrariniams sluoksniams atstovavusi partija – Žemės ūkio sąjunga (*Verband der Landwirtschaft*). Vokietininkų pastangomis buvo nutraukta ir jos veikla. – Žr. Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas...*, p. 79–81.
- ²⁰ Schätzel W. *Das Reich und das Memelland*. Das politische und völkerrechtliche Schicksal des deutschen Memellandes bis zur seiner Heimkehr. Berlin, 1943, S. 266, 269. Naciams atėjus į valdžią Vokietijoje, Klaipėdos problema įgavo absoliutų prioritetą Berlyno dialoge su Kaunu. – Žalys V. Das Memelproblem in der litauischen Außenpolitik (1923 – 1939). *Nordost-Archiv. Zeitschrift für Regionalgeschichte*. Neue Folge. Bd II. Lüneburg, 1993, H. 2, S. 261.
- ²¹ Žalys V. *Kova dėl identiteto...*, p. 90.
- ²² Taip klaipėdiškiai vadino Lietuvos vyriausybę Kaune.
- ²³ T. y. Vokietijos.
- ²⁴ Klaipėdos krašto žemės ūkio partija (*Memelländische Landwirtschaftspartei*) – įtakingiausia „tradicinė“ krašto vokiečių politinė partija, įkurta 1925 06 13. Atstovavo kaimo agrariniams sluoksniams, steigėjai ir lyderiai – stambieji krašto žemvaldžiai.
- ²⁵ Dž. Guba (*James Gubba*, 1869 – 1945) – Gedminių dvaro savininkas, vienas iš Žemės ūkio partijos steigėjų ir vadovų, I – IV seimelių narys ir t. t. Vienas įtakingiausių krašto politinių veikėjų, neformalus vokiš-

- kosios daugumos krašto seimelyje lyderis. – Daugiau žr. Balling M. O. *Von Reval bis Bukarest: Statistisch-Biographisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919 – 1945*. Kopenhagen, 1991, Bd 2, S. 694, 706–707.
- ²⁶ *Agraria Kreditgesellschaft* – 1927 m. pab. Tilžėje įsteigtas kredito bankas. Steigėjai – Klaipėdos krašto Žemės ūkio partijos lyderiai K. Dresleris, Dž. Guba ir kt. Lietuvoje šis bankas nebuvo registruotas, veikė po klaipėdiško Žemės ūkio banko (*Landschaftsbank*) priedanga. *Agraria* veikla buvo politizuota: iš Vokietijos gaunamos subsidijos kredito forma buvo dalijamos provokiškai nusiteikusiems krašto ūkininkams. Lietuvos valdžia 1934 m. *Agraria* veiklą uždraudė. – *Mažosios Lietuvos enciklopedija* (toliau – MLE), t. 1, p. 34.
- ²⁷ K. Dresleris (*Konrad von Dressler*, 1885 – 1955) – dvarininkas, vienas iš Klaipėdos krašto Žemės ūkio partijos steigėjų bei vadovų, I seimelio vicepirmininkas, II – IV seimelių pirmininkas, Klaipėdos krašto žemės ūkio rūmų pirmininkas ir t. t. E. Noimano ir T. Zaso procese nuteistas (1935 03 28) aštuonerius metus kalėti, 1937 m. kovą amnestuotas. – Daugiau žr. Balling M. O. *Von Reval bis Bukarest...*, Bd 2, S. 705.
- ²⁸ Pagėgių „Gyvulių realizavimo kooperatinė bendrovė“ (*Viehverwertungsgenossenschaft Pogegen*) – viena stambiausių Klaipėdos krašto gyvulių eksportuotojų į Vokietiją. 4-ojo dešimtmečio pradžioje pateko į nacių įtaką. Mokėjo brangiau už „Maistą“, tačiau gyvulius supirkinėjo tik iš E. Noimano partijos narių ir šalininkų.
- ²⁹ *Osthilfe* („Pagalba Rytams“) – Veimaro Respublikos metais įkurtas valstybinis fondas nuo Vokietijos atskirtoms rytinėms sritims remti. Veiklą pradėjo 1928 m. kaip pagalbos Rytprūsiams institucija (*Ostpfeußenhilfe*). Rėmė visų pirma ūkininkus. Keliant galvą naciams ir stiprėjant revanšistinėms nuotakoms, vis daugiau fondo lėšų buvo naudojama vokiškumui regione remti.
- ³⁰ Turima omenyje byla, kurią 1932 m. balandžio 11 d. Lietuvos vyriausybei išskėlė Klaipėdos krašto konvencijos garantės D. Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija. Ši byla, susijusi su direktorijos pirmininko O. Biotcherio atšaukimu iš pareigų, buvo svarstoma tarptautiniame Hagos tribunole. – Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas...*, p. 88 (žr. taip pat 38 išnašą).
- ³¹ T. y. draugijas, sąjungas (vok. *Verein*).
- ³² Savanorių gaisrininkų komanda.
- ³³ Vokiečių partijų bei valdininkijos valdomi krašto seimelis (*Landtag*) bei autonominės valdžios įstaigos atkakliai priešinosi Klaipėdos krašto gyventojų pasą išdavimui atvykėliams iš Lietuvos. Reikia pripažinti, kad didžioji dalis klaipėdiškių pritarė tokiai pozicijai. Lietuvos valdymo metais, ieškodami geresnio ūdarbio, į kraštą kėlėsi tūkstančiai darbininkų iš Lietuvos (daugiausia iš kaimyninės Žemaitijos). Dauguma jų kūrėsi Klaipėdoje, didindami socialinę įtampą nedarbo ir aštrios butų krizės kamuojamame mieste. Todėl kryptinga propaganda, gąsdinimai „žemaičių antplūdžiu“ nesunkiai rasdavo atgarsį ir pritarimą tarp klaipėdiečių bei visų krašto gyventojų. Kai Lietuvos vyriausybė, spaudžiant hitlerinei Vokietijai, 1938 m. susilpnino krašto kontrolę, buvo pradėti atiminėti pasai. Vien tuomet Klaipėdos krašto gyventojų pasą neteko 1401 ankstesniais metais iš Lietuvos atvykęs asmuo. – Žukas J. *Soziale und wirtschaftliche Entwicklung Klaipėdas (Memel von 1900 bis 1945). Im Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel im 20. Jahrhundert. Nordost-Archiv. Zeitschrift für Regionalgeschichte. Neue Folge. Bd X, 2001, Lüneburg, S. 97–99, 104–108; Klaipėdos krašto valdžios žinios, 1938, Nr. 103, p. 746–761; Nr. 116, p. 952–953; Nr. 122, p. 1011–1013; Nr. 125, p. 1034–1038.*
- ³⁴ T. y. pradinės, privalomos lankyti mokyklos mokytojas. Nuo 1854 m. Prūsijoje šias mokyklas imta vadinti liaudies mokyklomis (*Volksschule*). – Juška A. *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda, 2003, p. 182.
- ³⁵ T. y. ūkininkui.
- ³⁶ Turbūt netikslu, veikiausiai turėtų būti 100 000 litų suma. – Plg. Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas...*, p. 88.
- ³⁷ Prolietuviška Eduardo Simanaičio direktorija (1932 02 27 – 1932 06 06) išdavė Klaipėdos krašto piliečio pasus apie 5200 atvykėlių iš Lietuvos. – Valsonokas R. *Klaipėdos problema...*, p. 365 (žr. taip pat 33 išnašą).
- ³⁸ Lietuvos vyriausybė už Klaipėdos krašto konvencijos ir statuto pažeidimą 1932 02 06 nušalino direktorijos pirmininką O. Biotcherį. Protestuodama Vokietija 1932 02 08 pateikė skundą Tautų Sąjungai, kaltindama Lietuvą konvencijos nuostatų laužymu. Vokietijai spaudžiant, konvencijos signatarės per savo atstovus Kaune įteikė Lietuvos vyriausybei notas bei galiausiai išskėlė Lietuvai bylą Hagos tribunole. – Valsonokas R. *Klaipėdos problema...*, p. 321–330; Gaigalaitė A. Klaipėdos krašto byla Hagos tribunole. *MLE*, t. 2, p. 192 (žr. taip pat 30 išnašą).

- ³⁹ 1878–1939 m. Klaipėdoje gotišku šriftu leistas lietuviškas laikraštis (*Lietuwiszka Ceitunga*). Nuo 1932 m. dienraštis, Lietuvos valdymo metais užėmė aiškia provokišką poziciją. – Žr. *MLE*, t. 2, p. 611.
- ⁴⁰ 1925 06 13 buvo įkurta Klaipėdos krašto tautos partija (*Memelländische Volkspartei*), atstovavusi valdininkijai, įvairiems verslo sluoksniams. Vienas jos kūrėjų ir lyderių buvo J. Krausas (*Joseph Kraus*, 1877 – 1939) – pramonininkas, įtakingas visuomenės veikėjas, vadintas *Klaipėdos politinio ir ekonominio gyvenimo varikliu*... – *MLE*, t. 2, p. 313.
- ⁴¹ R. Majeris (*Richard Meyer*, 1885 – 1970) – mokyklų tarėjas, vienas iš Tautos partijos steigėjų ir vadovų. I–IV seimelių narys, vicepirmininkas. Labai aktyviai kovojo už krašto vokiškumą, keliolika kartų su skundais prieš Lietuvą lankėsi Ženevoje. 1932 m. rinkimų kovos metu buvo suimtas ir 6 savaites praleido už grotų. Be kraštotyrimų darbų, 1934–1936 m. *Reinhold Pregel* slapyvardžiu publikavo keletą prieš Lietuvos politiką Klaipėdos krašte nukreiptų brošiūrų. – *Memeler Dampfboot*, 20. August 1950, Nr. 16; *Pregel Reinhold. Die litauische Willkürherrschaft im Memelgebiet*. Berlin, 1934; *Pregel Reinhold. Die Wahrheit über den Prozess gegen 126 Memelländer vor dem Kriegsgericht in Kowno*. Berlin, 1935, ir kt.
- ⁴² *Memeler Dampfboot* – 1849–1944 m. Klaipėdoje vokiečių kalba leistas laikraštis (nuo 1872 m. – dienraštis), užėmęs vyraujančias pozicijas mieste ir krašte; *Memelländische Rundschau* – Šilutėje 1923–1933 m. vokiečių kalba ėjęs dienraštis (leido Klaipėdos krašto tautos partija).
- ⁴³ AB „Lietuvos eksportas“ 1928 m. pastatė bekonų fabriką Klaipėdos priemiestyje Smeltėje.
- ⁴⁴ Turimos galvoje krašto vokiečių partijų veikėjų karikatūros. Pasak M. Anyso, tiems rinkimams už Lietuvos valdžios lėšas buvo „...atspausdinta daug atsišaukimų, proklamacijų ir karikatūrų“. – Anyšas M. *Kova dėl Klaipėdos...*, p. 75.
- ⁴⁵ 1924 m. gegužės 8 d. Paryžiuje buvo pasirašyta Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai konvencija. Šį dokumentą sudarė 4 dalys: pati konvencija, statutas bei uosto ir tranzito reikalus reguliuojantys aktai. Pagrindines krašto autonominės santvarkos nuostatas įtvirtino statutas, savo reikšme prilygęs konstitucijai. Statuto 5 str. nustatė krašto autonominės valdžios įstaigų kompetencijai priklausančias sritis (net 15 punktų), o likusieji dalykai (santykiai su užsienio valstybėmis, sienų apsauga, kariuomenė, geležinkelis, paštas, muitai, telegrafas ir telefonas, akcizai ir kt.) sulig 7 str. buvo pavesti LR valdžios organų kompetencijai. – Robinzonas J. *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras*, t. 1. Kaunas, 1934, p. 55, 60–61. Pastarųjų žinybų ir įstaigų valdininkus bei tarnautojus skyrė ir išlaikė Lietuvos vyriausybė. Tad visai suprantamas E. Borcherto apmaudas dėl tokių įstaigų darbuotojų nelojalios elgsenos.
- ⁴⁶ T. y. valdininkas, tarnautojas (vok. *Beamte*).
- ⁴⁷ V. Bertulaitis (*Willi Bertuleit*) – Klaipėdos krašto Žemės ūkio banko (*Landschaftsbank*) tarnautojas ir direktorius, Žemės ūkio partijos narys. Aktyvus nacistinio judėjimo dalyvis, Klaipėdos krašto nacių „fiurerio“ E. Noimano pavaduotojas. Kauno procese 1935 03 28 nuteistas 12 metų sunkiųjų darbų kalėjimo. 1938 m. vasarį amnestuotas, 1939 m. sausį tapo paskutinės Klaipėdos krašto direktorijos (1939 01 20 – 1939 03 23) pirmininku. Aršus lietuviybės priešas. 1941 m. liepą žuvo Rytų fronte. – *Einwohnerbuch für Stadt- und Landkreis Memel*. Memel, 1942, T. II; Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas...*, p. 111, 139–140, 260, 274, 284–286 ir kt.
- ⁴⁸ 1925 m. vasario 10 d. Berlyne buvo pasirašyta Optacijos sutartis, suteikusi galimybę Klaipėdos krašto gyventojams optuoti, t. y. pasirinkti Vokietijos arba Lietuvos pilietybę. Buvo nustatyta, kad optavę Vokietijos pilietybę asmenys neteks Lietuvos pilietybės, ir atvirkščiai. Optacija vyko iki 1926 m. kovo 31 d. Iš viso Vokietijos pilietybę optavo 13 238 klaipėdiškiai. Iki 1932 m. pradžios kraštą paliko 9792 optantai, o likę gyveno krašte svetimšalių teisėmis. – Arbušauskaitė A. *Lietuvos optantai...*, p. 13, 16–17; Valsonokas R. *Klaipėdos problema...*, p. 273.
- ⁴⁹ Statuto § 22 iš tiesų numatė, kad Klaipėdos krašto teismų santvarką ir kompetenciją nustatys atitinkamas įstatymas, o iki jį priimančios senoji teismų santvarka. – Robinzonas J. *Klaipėdos krašto konvencijos...*, t. 1, p. 66.
- ⁵⁰ T. y. pulką (vok. *Regiment*).
- ⁵¹ Dabartinė Herkaus Manto gatvė.
- ⁵² Klaipėdos katalikų bažnyčia stovėjo Puodžių gatvėje.
- ⁵³ Turimas omenyje laikraštis „*Memeler Dampfboot*“.
- ⁵⁴ O. Biotcherio vokiškosios daugumos direktorija valdė 1931 01 08 – 1932 02 27.
- ⁵⁵ AB „Rytas“ buvo viena stambiausių lietuviškų įmonių Klaipėdos krašte. Įsteigta 1921 m. Klaipėdoje, turėjo gerai įrengtą spaustuvę, šalia kurios veikė litografijos, cinkografijos, kartonažo skyriai, knygų rišykla, knygų ir kanceliariinių prekių parduotuvė. „Rytas“ spaudė ir leido lietuviškus laikraščius bei žurnalus.

- lus „Lietuvos kelevivis“, „Jaunimas“, „Jūra“, „Vakarai“ ir kt. Įmonė buvo įsikūrusi Turgaus g., 3-iojo dešimtmečio pab. įsikūrė moderniuose rūmuose Simono Dacho g. 1.
- ⁵⁶ N. Baltramiejus (Baltramejus) – ūkininkas, Žemės ūkio partijos narys, I – III seimelių narys. Dalyvavo skandalingojoje O. Biotcherio kelionėje į Berlyną. – Žr. Valsonokas R. *Klaipėdos problema...*, p. 323–324.
- ⁵⁷ *Gaspadoriška autonomijos sąjunga* – Klaipėdos krašto lietuvių vidutinių ūkininkų partija (1923–1934 m.). Vadovai – E. Borchertas, Jokūbas Brožaitis, Jonas Aušra ir kt. 1934 m. drauge su *Mažųjų laukininkų susivienijimu* susijungė į *Laukininkų Centrą*. – Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas...*, p. 57–58.
- ⁵⁸ Vokietija nebuvo suinteresuota, kad dauguma krašto gyventojų optuotų Vokietijos pilietybę (žr. 48 išnašą) ir išvyktų iš krašto. Ypač buvo stengiamasi išsaugoti senuosius valdininkus ir tarnautojus. Tam reikalui autonominės valdžios įstaigų valdininkams Vokietija slapta pradėjo mokėti priedą prie algų – vadinajamą beprocentę paskolą (vok. *Zinsloses Darlehen*). – Žr. Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas...*, p. 57–58.
- ⁵⁹ Dr. R. Grabovas (*Robert Grabow*) buvo Klaipėdos vyr. burmistras nuo 1919 m. pab. iki 1931 m., kada išvyko į Vokietiją.
- ⁶⁰ 1930 m. Vokietijai įvedus naujus žemės ūkio produktų muitus, smarkiai pablogėjo Klaipėdos krašto ūkininkų padėtis. Krizei aštrėjant, ūkininkai ėmė kelti vis radikalesnius reikalavimus. Kraštą valdžiusios vokiečių partijos sutarė prašyti Vokietijos vyriausybę suteikti krašto žemės ūkio produkcijai muitų lengvatų ir pan. Tarpininkaujant Vokietijos generaliniam konsulatui Klaipėdoje, 1931 m. gruodį Berlyne slapta, be Lietuvos vyriausybės žinios ir sutikimo, apsilankė direktorijos pirmininko O. Biotcherio bei seimelio narių Dž. Gubos ir N. Baltramiejaus delegacija. Tai sukėlė rimtą politinę krizę. – Valsonokas R. *Klaipėdos problema...*, p. 322–326; Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas...*, p. 85–88 (žr. taip pat 29 ir 37 išnašas). Antra vertus, reikia pripažinti, jog Klaipėdos krašto ūkininkai pritarė O. Biotcherio kelionei.
- ⁶¹ T. y. laisvosios valstybės.
- ⁶² *Memellandbund* – sutrumpinta iš *Deutsch-Litauischer Memellandbund* (*Klaipėdos krašto vokiečių ir lietuvių sąjunga*) – 1919 m. Berlyne įkurta išeivių iš Klaipėdos krašto ir kt. organizacija. Agitavo už Klaipėdos krašto gražinimą Vokietijai, leido laikraštį „Das Memelland“. – Šilas V. *Deutsch-Litauischer Memellandbund*. *MLE*, t. 1, p. 287.
- ⁶³ Vakarų ir Rytų Prūsijos kraštiečius telkusi patriotinė organizacija.
- ⁶⁴ Tautos partijos rinkiminių sąrašas 15. Mes nesitraukiam ir nesvyruojam / Kovoje už savo šventą teisę / Mes norim būti laisvi kaip tėvai / Kas nori kitaip – tas lieka vergas (pažodinis vertimas).
- ⁶⁵ Laikraščius „Memeler Dampfboot“, „Memelländische Rundschau“ ir „Lietuwiszka Ceitunga“ finansavo Berlyne įsteigta AB „Concordia“, rėmusi vokišką spaudą užsienyje. – Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas...*, p. 238–239. Jau minėtos Ekonominės partijos laikraštyje buvo rašoma: „...Didžioji dalis AB „Memeler Dampfboot“ akcijų yra pas Berlyno „Concordia“ su jos direktoriumi Winkler. Dėl to „Dampfboot“ yra priverstas atstovauti ne Klaipėdos krašto, bet savo užsakovo Berlyne interesams – nors jie visiškai prieštarauja klaipėdiškių interesams...“ – *Unsere Meinung*, 8. Oktober 1930, Nr. 6.
- ⁶⁶ Pilietybės teisių suteikimo liudijimas (vok. *Einbürgerungsschein*).
- ⁶⁷ Egzaminams.
- ⁶⁸ Stambus dvarininkas.
- ⁶⁹ Pagėgių apskrities viršininkas H. Šlenteris (*Heinrich von Schlenther*) valdė Bubliskės dvarą (apie 1000 ha), K. Dresleris – Šereiklaukio dvarą (apie 1780 ha). Stambiausiu Klaipėdos krašto žemvaldžiu laikytam F. Habedankui (*Habedank*) priklausė Šilgalių, Jovarynės ir kt. dvarai (apie 2000 ha valdos). – Klaipėdos krašto apgyvendintų vietų sąrašas. Klaipėda, 1926, p. 10, 52; Kurschat H. A. *Das Buch vom Memelland*. Oldenburg, 1990, S. 425, 439, 443–447.
- ⁷⁰ Prekybos, Žemės ūkio, Amatų, Žvejybos, Gydytojų, Vaistinininkų, Advokatų, Mokytojų ir kt. rūmai.
- ⁷¹ Choro draugijas.
- ⁷² Suvažiavimus.

Das „Pro memoria“ von Endrius Borchert über den Grund der Erfolglosigkeit der litauischen Politik im Memelland und Möglichkeiten zur Verbesserung der Lage

Julius Žukas

Zusammenfassung

Endrius Borchertas (1891 – 1957) gilt als einer der wichtigsten kleinlitauischen Politiker der Zwischenkriegszeit. Schon früh war er in der kleinlitauischen Kulturarbeit tätig. Nach dem Ersten Weltkrieg gehörte er zu den wenigen Memelländern, die beharrlich für das Litauertum kämpften sowie für die Stärkung der litauischen Positionen im autonomen Memelland. Er leitete litauische gesellschaftliche und politische Organisationen, war vom 5. Februar 1925 – 16. Januar 1926 *Landespräsident* und Mitglied mehrerer *Landesdirektorien* sowie Mitglied des II. – IV. *Landtages*.

Borchert litt an den Schwierigkeiten und der Erfolglosigkeit der litauischen Politik im Memelland. Entgegen aller Erwartungen stimmte die Mehrzahl der Memelländer bei den Wahlen für die deutschen Parteien.

Am 4. Mai 1932 fanden die Wahlen zum IV. Landtag statt, die die litauischen Parteien erneut verloren, da sie nur 5 der insgesamt 29 Sitze belegen konnten. Bald darauf verfaßte Borchert das ausführliche *Pro memoria*, in dem er die Gründe für den politischen Mißerfolg im Land analysierte und Maßnahmen zur Veränderung der Lage empfahl. Dieses Dokument ist interessant und verfügt über einen besonderen Wert, da es eine kleinlitauische Position widerspiegelt – d.h. die Meinung einer Person, die sich mit der memelländischen Psychologie auskannte. Andererseits ist es keinesfalls ein Zeugnis eines neutralen unabhängigen Zeitgenossen. Endrius Borchert verbarg keinesfalls sein Interesse an einer Stärkung der litauischen Positionen im Memelland. Seine Haltung sowie seine Empfehlungen waren recht radikal: Er empfahl der litauischen Regierung möglichst viele litauische Institutionen ins Memelland zu verlegen, litauische Schulen zu gründen, Beamte und Angestellte ohne litauische Staatsbürgerschaft zu entlassen, die Institutionen der autonomen Landesbehörde zu zwingen, die litauische Sprache zu benutzen, das Land energisch mit Hilfe von Großlitauern zu kolonisieren, Häuser und Wohnungen für litauische Arbeiter in Memel zu errichten usw. Borchert glaubte, dass es für die „Relituanisierung des Landes“ vor allem wichtig sei, den deutschen Einfluß zu beschränken und daß es notwendig sei, daß sich die gesamte litauische Gesellschaft um die Angelegenheiten des Memellandes kümmert.

Übersetzung ins Deutsche: Ruth Leiserowitz

P R O M E M O R I A .

Praėjus didešnim įvykiui vėta atgal žvelgti ir iš įvairių atsitikimų pasimokinti dėl ateities. Paskutinieji rinkimai į IV-tą Klaipėdos Krašto Seimelį buvo nepaprasti. Dėlto rodos nebūtų pro šalį ši ir tą dėl ateities pasižymėti.

Lietuvių grupės į rinkimusėjo sekančiais obalsiais ir savo nusistatymą aiškiai formulavo:

- 1/ Sklandus bendradarbiavimas su Centro Vyriausybe,
- 2/ Taupus šeimininkavimas su krašto pinigais,
- 3/ Pagalba ūkiui ir reikalingi kreditai bei sumažinti mokesčius,
- 4/ Prieš politišką "šmugelį" ir priešvalstybišką veikimą.

Vokietininkų partijos iki trumpai pirm rinkimų dienos savo kovos obalsiais labai mažo pasisekimo krašte teturėjo, nėra Lietuviams kokių nors klaidų prikišti buvusiam III-iame Seimelyje negalėjo. Tik trumpai maždaug savaite prieš rinkimų dieną statė klausimą kad krašto gyventojams atsiversiti reikia ar pasilikti prie Lietuvos arba grįžti prie Vaterlando.

Vistiek Lietuvos balsai ir paskutiniuose rinkimuose padaugėjo. Tą parodo santrauka kiek ikišiol už Lietuvos sąrašus prie ikišiol Seimelių rinkimų balsų atiduota.

<u>už lietuviškus sąrašus</u>	<u>už neutralias grupes</u>
1925 metais - 3213	1925 metais - 824
1927 " - 7311	1927 " - 1467
1930 " - 8817	1930 " - 2452
1932 " - 11963	1932 " - 897

Šale šito reikia pažymėti, kad ypatingai Landwirtschaftspartija lyglai dabar prie krašto ūkininkų panaudojo labai viliojančių metodu. Taip pavyzdžiui Gubba per savo paskolų banką "Agraria" Tilšeje padarė nutarimą, kad visiems Landwirtschaftspartijos ištikimiems ūkininkams tereikės ateinantiems dvejiems metams 3 o/o metinių palūkanų mokėti. Kaskurie dvarininkai agitatoriai turi asmeninius /persönliche/ kreditus, už kuriuos turbūti visai nuošimčių nemoka. Antras prie dabartinių krizės laikų nepaprastai ūkininkus viliojė šygis buvo pono von Dressler susitarimas su kairiems atitinkamomis vietomis Vokietijoje, kad "Viehverwertungsgesellschaft" pagaminose gauha už įvejamus galvijus ir kiaules

Yokietijna

Vokietijos įvežimo muitus gražintus. Kad taip tikrai yra parodo atsitikimas, kad Berline už kiaulių gyvo svorio centnerį mokėjo prieš Sekemines maždaug 86.- litus, o prie mūsų Klaipėdos Krašte "Viehverwertungsgenossenschaft" iki 65.- litus už centnerį mokėjo. Kalbama, kad priedai arba diferencai buvo primokami iš "Osthilfen" skiriamų sumų. Nėsa Vokietija ima reguliariai apie 20.- Rm. už kiekvieną centnerį įvežimo muitų.

Labai į krašte gyventojus paveikė ir dabartiniuose rinkimuose skleidžiamieji Vokietininkų partijų gandai, kad oina apie gyven- tojų nubalsavimą. Nors šitio gandai ne nauji, bet turint galvoj bylą Hangos toisame ir Hitlerininkų organizacijų ir jų šalininkų krašto ir antroj pusėj Nemuno karščiavimus, visgi krašto gyventojų dauguma tam tikėjo ir bijojo bauginimo, kad visi tie kurie už liotuviškus sąrašus balsuos privalys į Žemaitiją išsidanginti.

Nepaprastai veiklios pasidarė Vokietininkų partijos paskutinioj savaitėj įkinkydamos beveik visus Vokiočių "Vereinus" ir autonomnią valdininkiją į darbą. Buvo gandai skleidžiami pavyzdžiui tarp žvo- jų: joigu balsuosite už liotuviškas partijas tuokart žvojųba Marėso ir Nemuno bus išnuomuota kelioms Sidžiosios Lietuvos žydams ir jūs būsate tikt žydų bernai.

Kovą prieš liotuviškas grupos pirmoj oilej vodė "Freiwillige Feuerwehr" organizacijos. Jos maždaug taip pat stipros kaip mūsų Šaulių būriai. Pavyzdžiui Vilkiškių "Freiwillige Feuerwehr" ponas von Dressler loido per savo inspektorijų sukviesti ir vožėsi apie 40 klm. toli su autobuscis į Smalininkus įdant prieš Lietuvius susirinkimo kovotų.

Visos Vokiočių organizacijos paskutiniuose diuose kuoaštrausį terorą pravodė prieš Lietuvų susirinkimus ir liotuviškų partijų darbuotojus. Apie smulkmenas šiuo atžvilgiu vėliau pakalbėsim. Nepaprastai paveikė į gyventojus ir Vokietininkų aiškinimai, kad per pasų išdavinėjimus Klaipėdos Krašte užplūs žemaičiai ir tada "Memolländorians" jau vietos krašte nobus.

Kadangi man prisiejo iki rinkimų viošų susirinkimų pradžios Rinkimų Komitetui pirmininkauti, todėl surinkus modžiagos pasivo- lyju pasitaręs su kairuriais Rinkimų Komiteto nariais, ypatingai su žinių rinkėjais dar smulkosnių paciškinių apie atakirus įvykius duoti:

Praejusioji rinkimai nobuvo kokiu nors trijų ar keturių partijų kova dėl didesnių madatų skaičiaus Seimely, bot ėjo kova dviojų tautų: Lietuvų ir Vokiočių. Viotiniai ištautėję Lietuviai žiarejo ir laukė kur paskutinioj valandoj jicms pakrypti. Buvo ~~tiškai~~

tikėtasi, kad paskutiniame momente jie prisidės prie Lietuvos, bot smarkiai apsirikta. Jie stojo Vokiečių pusėn.

Kodėl ir kokiais sumetimais jie tai padarė?

Klaipėdos Kraštą Vokiečiai per penkis su virš šimtmečius valdė ir taip įskiepyjo jiems vokiškumą, kad šiandieną jie nesupranta, kas esą. Tarytum, Lietuvius Vokiečiai užmigdė lyg kloroforma, po kurio atbudus neatsimena net trumpos savo praeities. Tiesa, reikia pasakyti, kad žemės ūkio kultūra, švietimas ir tt. Klaipėdos Krašte yra aukštesnė, negu Didž. Lietuvoje. Tautinis susipratimas užkrečtas. Jo vieto įskiepytas vokiškas. Ta darba Vokiečių liaudies mokytojas atliko sąžiningai ir rūpestingai, kaip pridera atlikti geram ir pavyzdingam vokiečiui-patriotui, už tai gaudamas kas motą kalėdoms premijų pavadintas "Ostmarkenzulago".

Vokiečiai krašte nuo pat 1923 metų yra tos nuomonės: kas no su jais - tas prieš. Tą matome visur, kur tonka susidurti su jais. Jiems nesuprantama, kaip gali kitatautis - lietuvis žinoti mokėti, ką jis. Jiems nesuprantama, kaip gali lietuvis lietuviškai kalbėti ir galvoti. Jie tą neišsivaizdina todėl, kad nenori suprasti ir įvertinti Lietuvos tokius pat siokius, kaip jie patys turi, bei gali turėti. Toji mintis yra lygiai įskiepyta ir valdininkui, ir darbininkui, ir laukininkui, ir šiaip kiekviam piliočiui, kad lietuvis gali būti tik antros rūšies žmogumi. Vokiečiai ir dabar daro visa, kad tik Lietuvius nužemins, arba išprovokavus, suprantama, mūsų nenaudai. Kada reikia kovoti, Vokiečiai stoja visi be išimties. Kovoja ne taip-sau, kaip kai-kurio Lietuviai po priovarta, bot jiesi atlieka su onergija, pasi šventimu ir visu rimumu.

Vokiečių rinkimų agitacijos jėgos buvo 75 o/o didesnės, gabosnės, daugiau patyrusios, negu Lietuvos. Pav.: jie įtraukė rinkimų kovon visus mokytojus, net su mažais vaikučiais, kunigus, autonominius valdininkus, daugumą seniūnų, viršaičių ir pačią,

dalina, policiją. Be to, buvo įtraukti visi karčiamininkai ir krautuvininkai, kurių Klaipėdos Krašte yra išmėtyta visuose kampuose. Tai jų nuolatiniai goriausi agentai. Šie jau atlieka goriausią laukininkų tarpo agitaciją, ir tad reiškia daugiau, negu vienas ir kitas sušauktas susirinkimas. Čia laukininkas gauna voltui išigorti, atidarytas prekėms kreditas ir nuolat jam suteikia vioną, kitą patarimą. Jeigu geriau išigilinus į pačius karčiamininkus

karčiamininkus, pasirodo, kad jie visi atsargos kariniai, didžiaus šovinistai. Viena agitacija Vokiočiai išleido IV-tą Seimelį renkant 1.000.000.- Lt. Daugel rinkimų vietose - mokyklose rinkėjai buvo mugirdomi, vaišiniai ir kartu vokiškų partijų balsavim šonkloliai įbrukami, pav. Klaipėdos miesto mokykloj, Karališkių mokykloj ir tt. Savaine aišku, kad Lietuviai tokių jėgų neturėję. Tai buvo viena svarbiausių Vokiočių laimėjimo šansų. Vokiočiai visai rinkimo metu neskalbė ir nieko dėl ateities nežadėjo laukininkams, kadangi jiems paūndai įkyrėjo. Be to, skorbė, kad dabar esanti krizė, reiškia krizės metu negalima pašadus išstosėti, bet šinodami krašto gyventojų psichologiją, pasirinko gerą agitacijai priemonę, būtent, rinkikus paklausė: "Kas už Vokiotiją ir jos kultūrą, kas už Žemaičius ir tųjų kultūrą?"

Kodėl laukininkai jiems patikėjo ir pritarė?

Prie to prisidėjo smarkai Vokiočių akcija dėl masinio ipilliotinimo didžliotuvijų, kaip tokių. Ir tas laukininkų tarpo tikrai iššaukė neapykantą didžliotuviais ir paglošą tiems, kurio tą ipilliotinimą rėmė ir vykdė. Į Vokiočių glėbį krašto laukininkus stūmė sona monarchistinė, not mistinė Vokiotijos galybės dvasia, kuri nors jau yra, bet dar mūsų kaimiočių tarpo nesutriuškinta atrodo. Be to, tam daug patarnavo signatarų notos Lietuvos Vyria syboi, Hitlerio šūkavimai anoj pusėj Nomuno jo osamų šalininkų krašto ir Vokiočių paloidisti gandai dėl užėmimo Klaipėdos Krašto, atstatymas Gubernatoriaus ir paskyrimas jo vieton Tautų Sąjungos atstovo.

Vokiočių agitacija, rinkimo metu viršėjo visas padorumo ribas. Pav.: vienas girininkas nusamdė darbininkų miško malkoms kirsti. Poilsio metu įsako "Lietuvišką Zeitungą" skirtyti ir atpasakoti. Kas tam pasipriešino - buvo pašalinartas.

Vien tam, kad Volkspartijos šului Krauzui sušuktų, jam iš- oinant iš susirinkimo ir už jo partiją nusamdydavo iš darbininkų biržos apie 80 žmonių - apmokamų bedarbių.

Nidoje Vokiočiai išlipdino ant stulpų ir tvorų lapolius
"Mirtin Borchortui! Užmušti Borchortą!"

Landwirtschaftspartijos šulas dvarininkas Hoffmann pastobėjo, kad savo dvaro yra darbininkas - liotuvis, šaulys. Jį paliuosavo ir jo knygolėjo įrašė "Priklauso prie šaulių Sąjungos". Tokių jam noroikia".

Savo plaktuose piešdavo asilus, avinų galvas ir prikabindavo
tikras

tikras vyžas.

Štai, kad ir su Žemės Banko politika. Kada Lietuviai pradėj duoti paskolas mažais o/o, Vokiečiai iš savo pusės o/o o/o sumažin /ant 3 o/o/. Kiek teko patirti, kad buvo tokių laukininkų, kurie iš Žemės Banko duodamos paskolos atsisakė ir paėmė iš Vokiečių. Tam reikalui Vokiečiai yra išdavę apie 3.000.000.- Rm. Nėgana to Vokiečiai su dideliu kadru prityrusių agitatorių, smarkiai užsiėm namų agitacija. Prie namų agitacijos varymo smarkiai prisidėjo dėl Meiorio paleidimo parašų rinkimas. Agitacijos metu Meiorį pavertė į politinį kankinį, kuris ošą, nokaltai yra suimtas. Rodė susirinkimuose Meiorio vaidą už kalėjimo traljų.

Mūsų spauda negalėjo lygintis su Vokiečių Vokietijos pinigai leidžiamų "Memeler Dampfboot", "Lietuviška Ceitunga" ir "Memellän dische Rundschau".

"Dampfbooto" išstopimas ir įvairios peštynės tik daugiau suerzino Vokiečius. Sakoma, kad "Dampfbooto" išstopimas nulėmė Vokiečių laimėjimą. Manyčiau, kad no. Ir štai kodėl. Juk laukininkui nė taip svarbu ar "Dmb." buvo išsteptas ar no. Jam rūpi, kad 1/ laukininkas galėtų gauti ilgalaikes su mažais o/o o/o paskolas, 2/ kad jisai galėtų brangiau parduoti galvijus ir bokoną ir kitus produktus. Štai kas jam rūpi ir kuo serga kasdienine liga. Bot vis dėl ir "Dmb." išstopimas mums į gerą neišėjo.

Atvirai reikia pasakyti, kad vietos laukininkų dalis yra šie tiek ištvirkusi. Nori patys ko nori. Pav.: kada pasakai, kad Lietuvos Vyriausybė 11.000.000.- litų idėjo į kraštą, pastatė bokonų fabriką, stato ir tobulina uostą ir tt., atsako, kad taip turi būti, nes kraštą valdo žemaičiai. Kitaip jis suprasti negal.

Dabar laukininkai kalba: "Butumom balsavę už Lietuvius, bot kam duodami žemaičiams pasai, kam reikėjo "ponus" maliavoti ir tokiais negražiais, kitaip sakant, kam juos Lietuviai išjuokia. Juk jie nieko blogo nėra padarę". Savaimo aišku, kad dauguma laukininkų kol-kas yra surišti su Vokiečiais, kaip tai: paskolomis dvarų patarnavimais, tarnybomis ir tt. Taip yra, kad jie turi tuom-tarpu daug naudos iš Vokiečių, negu iš Lietuvių. Be to, nuolat iš Vokiečių pusės jie yra slaptai kurstomi prieš Lietuvius. Nuolat Vokiečiai soka, kad vietos laukininkų tarpo noprabustų tautinio susipratimo ugnelė. Jei kur pasirodo, tuoj stengiasi ją užslppinti.

Maša to, Klaipėdos Krašto siena su Vokietija yra apie 100 km ilga. Vietos gyventojai nuo sienos apie 3 kmtr. krašto gilumon užsiima kontrabanda. Jei tamo ruože ne visi tuo amatu aktyviai

verčiasi

vorčiasi, bet dauguma tam pritaria. Žinoma, kuris yra sulaukytas su kontrabanda, arba šiaip nuo to verslo nukontėjęs, savaimo Lietuvių norinks ir dar kitam apie tai pasakys.

Lietuviai ir Lietuvių organizacijos padarė rinkimo motu viską, ką galėjo. Visos goriausios jėgos buvo įtrauktos į rinkimų kovą. Bet, sulyginus su Vokiočių jėgomis, mūsų jėgos daug mažesnės ir kaikurios kovai noprityrusios. Atliko tą, ką galėjo, t.y. išlaikyti savo pozicijas prieš Vokiočių smarkią agitaciją, ypatingai jau paminėtojo plotmėjo už Lietuvą, ar už Vokiotiją?

ATEITIES PERSPEKTYVOS RINKIMŲ KOVAI LAIMĖTI

KLAIPĖDOS KRAŠTE.

Visų pirmą, jei norima su organizuotu ir galingu priešu - vokiočių kovoti ir kovą laimėti, būtinas reikalas yra onorgingiau mums patiems vienur ir kitur porsioorganizuoti.

Porsioorganizavimą suprantu šitaip:

1/ Porsioorganizuoti contro valdžios įstaigų valdininkijos aparata. Tas reikia padaryti štai kodėl: rinkimo motu buvo daug atsitikimų, kada laiškinkas - agentūros vedėjas naikina siunčiamą literatūrą bei laikraščius, arba visai neįtaikin adresatams. Stubrių pašto agentūros vedėjas karčiamininkas Schenk atsisakė lietuviškoms grupėms savo salę dėl susirinkimo duoti. Šis reiškinyš yra nedovanotinas ir smerktinas. Susipratusiam Lietuvui reikia verkti ir rausti, kada Contro Valdžios įstaigos valdininkai taip olgiasi ir tuo prisidoda prie rinkimų kovos pralaimėjimo.

Maža to, daug yra krašte laiškinkų, kurio be platinimo Vokiočių spaudos, užsiima ir priešvalstybine propaganda. Tik atsiminus, kad paprastas pašto valdininkėlis-laiškinkas, atlikdamas savo tiesioginos pareigas, t.y.: išnošiodamas piliečiams korospondenciją, aplanko kiekvioną ūkininkėlį. Su kiekvionu pasikalba viena ar kita tėma. Kiekvionas pilietis ima tuč tuojeus toirautis kas naujo, kas girdėti, ką žmonos kalba ir tt. Mat, pas viotos gyven-tojus yra tokia tradicija, koks tarnautojes nebūtų: didelis ar mažas - yra "boamtoris", su kuriuo galima pasikalbėti ir jam pasitiktėti. Be to, tą patį pilietį vorčia laiškinką klausti naujionų, nos pastarasis gyvena miestely, arba bažnytkaime ir daugiau šinių turi nogu kiti pašaliniai.

Noapsiriksiu pasakęs, kad laiškinkų ir agentūros vedėjų rasimo apie 40 o/o, kurio dirba mums žalingą darbą. Kita galia

daļa ir aktyvū ir pasyviū tarnautojū.

Dabar painkimo kitū Contro Valdžios īstaigū žmonius tarnautojus: dalinai pasionio policijā, muitinē, golešinkeliū, uosto, akoizo inspekcijos ir kitū. Irģi maži kuo skiriasi nuo laiškinkū. Gyvendami iānėtytuoso krašto kampuoso pas viotos gyventojus ir noturėdami tautiniū jausmū, maži padoda atliotuviniuo darbo. Nemostabu, kad viotos gyventojai kai-kurius mūšū tarnautojus vadina "rusais, girtuokliais, apailoidėliais ir tt." Pav.: Vionas Landwirtschaftspartijos šulū Bortulaitis praėjusiuose rinkimuo visur skolbė, kad Didė.Liotuvos valdininkai yra kyšininkai, nes gauna mažā atlygininā. Jam pačiam toko duoti kyši, kad atlikus savo roikalus. Klaipėdos krašto valdininkus, sakė Bortulaitis, turino tinkamai aprūpinti, kad nosokus Liotuviū pavyzdžiui. Aišku, klausytojai jam smarkiai pritarė. Ar gali toks piliotis gerā manyti apie Liotuvā, jos vadus ir valdininkijā? Piliotis jam daugiau patikės, negu kam kitam, nos jisai su jūbs gyvena ir kasdienā kalbasi ir bižiuliuojasi.

Kā bekalbėti apie pašiā valdininkijā, kada jina balsuoja, ypač vietiniai, už Volkspartijā. Nopaslaptis, kad jū tarpe yra tokiū, kurie visai nomoka liotuviškai, vaikus loidžia į vokiškas mokyklas, vare priešvalstybinę agitacijā, kur gali, visur teršia Liotuvio vardā. Noroikia pamiršti, jio irģi gyvena pas viotos gyventojus, pav.: pas Vokiečius. Šeimininkas girdėdamas tokias nuomininke kalbas, nomancu, kad apie Liotuviū galėtu būti gerosnės nuomonės.

Dabar pažiūrėkimo ant kiek šitoj žūt-būt kovoj mums padoda kalkurio Contro Valdžios īstaigū viršininkai. Be tarnybos - niokuo nosirūpina. Niokur noprisidoda prio visuomeninio darbo /šia atskirū asmonū noliočiu/. Savo aktyvosnius valdininkus, kurie dirba visuomeniniū darbā, varžo. Taip dauguma viršininkū yra užėmę tokiā krašto politikā.

Valdininkijā, natydama tokius viršininkū olgosius, pasuoja ir, kur tik gali, dar pritaria savo šofui. Klausimas, kodėl susidarė toks blogas valdžios īstaigū aparatas Klaipėdos Krašto? Dalykas tame, kad atvadavus Klaipėdos Kraštā, tuometinė Vyriausybė niokam tinkamus Didė.Liotuvoj valdininkus siuntė į Klaipėdos Kraštā, o geriausį elmontā pasiliko sau. Taip buvo pasokta Rusū Caro valdžios pavyzdžiui: netinkamus valdininkus siūdavo į Sibirā, o tuometinė Liotuvos Vyriausybė - į Klaipėdos Kraštā.

Manau, kad kiekvionas krašto valdininkas, tarnautojas, ar īstaigos viršininkas, turi būti pilnai susipratę tautiniai. Jis

privele

privalo visur ir visada sąmoninti tautinę idėją ir tinkamai atstovauti savo Vyriausybei. Bendrai, kiekvieno gyvenančio Klaipėdos Krašte Lietuvių yra šventa pareiga vartoti namų agitaciją už lietuvių. Kas jis nebūtų, didelis ar mažas valdininkėlis, tarnautojas ar įstaigos viršininkas, privalo tam darbui pasižvelgti. O tokių tarnautojų Didžiojoje Lietuvoje yra daug. Tik reikia noro ir tam darbui pasižvelgti.

Gal kam keistai atrodo, kodėl būtina siūlyti pertvarkyti valdininkijos aparatą? Dalykas tas, kad vietinių Lietuvių inteligentų krašte kol-kas beveik kaip nėra. Todėl nėra kam atstovauti Lietuvos kultūrą Klaipėdos Krašte. Daug yra krašte centro valdžios įstaigų ir valdininkijos, kuri visuomeniniame gyvenime, beveik, jokios naudos neatneša. Esantys vietiniai valdininkai tam darbui daugumą netinka. Juos reiktų nepalikti, o perkelti į Didžioją Lietuvą. Taip bent yra padarę Lenkai Dancoje koridorių, Silesijoje ir Poznanijoje su savo ištautėjusiais Lenkais - tarnautojais.

Kas liečia faktus, jų tiek ir tiek yra. Kriminalinė policija jų bogalės turi.

Manau, kad pertvarkius Centro Valdžios įstaigų aparatą, galima, laikui bėgant, sulaukti tinkamų vaisių.

a/ Perkelti iš Didžiojo Lietuvos į Klaipėdos Kraštą, kas soniai pagelidaujama, kiek galima daugiau kultūros ir bendrai valdiškų įstaigų. Savo laiku buvo manatyta į Klaipėdą perkelti Aviacijos dalį, kas kokiam laikotarpiui ir jau buvo pravesta. Toliau norima buvo Technikos Fakultetą Klaipėdoje pavilgoti. Gailu, kad iš šito viako niekas neišėjo. Reikia būtina Klaipėdos mieste daugiau lietuviško omento apgyvendinti. Krašto ūkininkai labai pagelidauja Kavalerijos pulką Klaipėdos Krašte turėti.

Stoigti morgaičių ruošos mokyklas, privatinos liaudies mokyklas ir tt.

Bendrai Lietuvių tautinis susipratimas Klaipėdos Krašte yra labai mažas. Vietos gyventojai laukininkai šios idėjos kol-kas, visai nesupranta. Jiems kas tai svetima. Pav.: laukininkai, beveik, visi kalba tarpusavy lietuviškai ir yra Lietuviai, bet galvoja vokiškai. Tonka daug susidurti su jais ir kada užklausi, kokios tautybės esi, atsako "Memelländoris" arba Vokiotys. Žinoma, jie kitaip suprasti negali, kad jokios tautos "Memelländorių" nėra. Tai labai liūdnas jų tarpe reiškiny, ir jį reikia galimai gromiau gydyti.

Kokia

Kokia nobūtų mokykla, mokiniai gyvena pas vietos gyventojus. Reikia yra šiek tiek patriotizmui atspara. Šis skatinas jau apsaugo ir kitą Lietuvį nuo galutinio ištautėjimo. Kur gali, skiepija tautinę dvasią jų tarpo. Jie yra draugo ir maži tautinės idėjos nešėjai ir užtarėjai. Pav.: tegul jie visur kalba lietuviškai, tai jau didelė nauda lietuviškumui. Be to, turėdami vietoje lietuviškas mokyklas ir auklėtojus, vietiniai joje mokindamiesi persisunks jauna mokinio siela, tautinė dvasia. Pačioje vietoje, kur dabar yra mokykla, visai kitas judėjimas. Visur skamba lietuviška žinaka. Vienas, kitas ištautėjęs užsikročia ir lieka geru lietuviu. Pav.: Šilutė yra antra Gumbinė. Ten nieko nėra lietuviško. Viskas vokiška. Gatvėje, restoramuose ir šiaip kitose vietose, visur skamba vokiška kalba. Kas Šilutę paklata, kiekvienas tą pasakys. Tik perkėlus ar įsteigus šias ar kitas mokyklas, nes sustiprinsim tautišką elementą Klaipėdos Krašte. Tai bus banga, kuri visą laiką plaus Lietuvių piktšoles ir laistys tautišką idėją suvokietintan krašte.

3/ Dėti visas galimas pastangas, atleisti svetinšalius mokytojus.

Vokiečiai gerai supranta, ką reikia geras liaudies mokytojas Klaipėdos Krašte. Gavaine aišku, kad jie dės visas pastangas jų neatleisti, o dar panorės importuoti m iš Vokietijos. Juk rinkimo metu svetinšaliai ir vietos vokiečiai - mokytojai suvaidino didelę rolę prieš Lietuvius. Jie įvėlė ir našučius vaikučius į politiką. Jiems įskiepijo ir tebeskiepija didžiausią neapykantą prieš Lietuvius. Kas yra geras Lietuvoje, mokytojas būtinais vaikui pasiūkims kuojuodžiausiomis spalvomis. Kur tik galėjo, visur ir viešai kišosi į politiką. Mokytojai yra Sport-, Gesang-, Feuerwehr- ir kitų vokiečių organizatoriai. Visur trinitavo vokiečių šovinizmą. Visur žinoiše ir teršė Lietuvą ir jos vadus. Dalino mokyklose mokiniams "Memeler Dampfbootą", "Lietuvišką Ceitungą" ir "Memel-ländische Rundschau" /žardės ir kitose mokyklose/. Manau, kad to užteks įdant nušviesti svetinšalių arba vietos Vokiečių mokytojų pragaištingus mūsų valstybei darbus. Vienintelė išeitis, kiek leidžia apyvstovos, tokius mokytojus be jokio pasigailėjimo iš tarnybų šalinti ir jų vieton skirti gerus vietinius mokytojus.

Tenopamiršta atsakingos Vyriausybės vietos, kad dabar ne mažiau kaip 127 svetinšaliai - mokytojai dion iš dionos į vaikučių širdis nuodus prieš valstybę leidžia. Jeigu pas mus ant kiekvieno mokytojaus maždaug 50 mokinių, tai kiekvieną dieną 6500 vaikų Klaipėdos Krašte priešvalstybinioje dvasioje mokyklose auklenami.-

Nenorint

Honorint Lietuvos autoritetui žymiai pakenkti jokių būdu nereikėtų palinusiotus mokytojus - gl - krašto palikti.

Pris tos progos teisie loista nurodyti dar į tai, kad Klaipėdos Krašto teisnuose

15 svotinšalių teisėjų ir valstybės gynėjų Lietuvos piliečius teisla,

385 svotinšaliai anatininkai vokiškuną remla,

155 svotinšaliai pirkliai dogtinę pardavinėja,

382 svotinšaliu darbininku dirba,

43 svotinšaliai inžinieriai ir technikai randasi,

26 svotinšaliai tarnautojai valdiškoso įstaigose tarnauja,

208 svotinšaliai privačioso įstaigose tarnauja,

270 svotinšalių ūkininkų ir

298 svotinšaliai įvairiuose pavadinimuose vietas užina.

Tas viskas neigiamai ir rinkimuose atsiliopė.

4/ Isteigti Didž. Lietuvoje Vokiečių teisės katedrą. /Girdėti kad Kaune yra įsteigta/.

Šiandieną didžlietuviai ir vietiniai lietuviai šaukia dėl teisėjų elgesio ir kai-kada aiškiaus šališkuno. Ne paslaptis, kai Didžlietuviai patonka kaltinamųjų suolan, jan dedama kuodidžiausia baumė. Tuo tarpu Vokiečiui, joi ne išteisina, tai bent nubaudžia proforna kuomažiausia baumne. Pav.: kontrabandinėso bylosos vietos teismai, kiek gali, stengiasi kontrabandininką išteisminti. Bylos nagrinėjimo metu teisėjai tyčia pradeda bauginti policininką, užduodami jezuitiškus klausimus, kuris susinervavęs pradeda painiotis šodžiuose ir to užtonka bylą pralošti. Kad Klaipėdos Krašto teismai beveik por vis yra šališki, gali pasakyti kiekvionas Lietuvis, turėjęs su jais šioki toki reikalą, nėra be kelių teisėjų visi kiti gavo iš Vokietijos pinigine paraną no voltui, bot už tam tikrą politinį darbą no mūsų valstybės naudai.

Dėl Lietuvos kalbos teismo yra tikra nolainė. Teisėjas nomoka. Vortėjas kalba labai silpnai ir notaisyklingai, taip kad kaltinamojo arba liudininko žodžius iškraipo ir byla gauna kitą vaizdą. Buvo atsitikimų, kada liudininkai atsisakė vokiškai por vortėją kalbėti, prašydami tiesioginiai kalbėti su teisėju lietuviškai. Pasekos to, liudininkai tuo pačiu teisėju buvo nubauti.

Joi nėra kitos galinybės šių klausimų sutvarkyti, goistina būtų įsteigti Didž. Lietuvoje vokiečių teisės katedrą. Šis kadras, laikui bėgant, užkirs kelią teisėjų importui iš Vokietijos. Bo to, joi šiandieną bus pradėta, praėjus kolotai notų, mos turėsim

SEVUS

savus teisėjus. Seimeliui susirinkus privalys butinai teisio penatinis įstatymas pakeičiamas būti, ką reikalauja net Konvencijos statuto 22 §-fas. To ikiol Seimelio dauguma kažin ko laukdama vengė, nors Lietuvų atstovai atitinkamus pasiūlymus išnešė.

5/ Kaip galima palaikyti Lietuvos tautinį judėjimą Klaipėdos Krašte.

Tik tautinis judėjimas duoda garantiją Klaipėdos Krašto atliotuvinimui. Tą galima būtų atsiokti, kaip aukščiausiai minėta, ruošiant paskaitas per mokyklas, visokias draugijas bei organizacijas. Tam daug padėtų paminėtos Klaipėdos Krašto atvadavino, kariuomenės parodų ir šiaip lietuviškos filmos. Pats filmų rodymas būtų atliekamas organizuotai ir sistematiskai. Reikėtų pademonstruoti kiekvioniame bažnytkaimy. Tas reikia padaryti todėl, kad kiekvioniame namo rasimo vieną ar du tarnavusius Vokiečių kariuomenėje laukininkus. Juk jįsai grįžęs visada pasakoja apie kariuomenę, jos viršininkus ir tt. Vietos Lietuvininkai yra didoli kariuomenės mylėtojai. Dabar tokalba, kad Lietuva didolės kariuomenės noturi. Turi tik vieną pėstininkų "Regimontą". Artillerijos visai noturi. O apie aviaciją ir kalbėti nonori. Pav.: savo laiku Klaipėdoje stovėjo vasaros notu kolios eskadrilės. Nokurio lakūnai demonstravo labai gražias oro figūras. Net Vokiečiai patys stobėjosi, bot visoms sakydavo, kad tai Vokiečiai lakūnai.

Labai liūdną vaizdą krašte apie Didžiąją Lietuvą sudaro Kretingos ir Tauragės apskričių gyventojai, kurie nėra taip biedni, bet apsilaidę, Lietuvos vardą Vokiečių akyse smarkiai žemins. Štai tikri atsitikimai. Mūsų tautietis-žemaitis atvažiuoja į Klaipėdą, apdriškęs, lyg savaitę nevalgęs, plaukais ligi kaklo apaugęs, vyžon apsiuęs, apšepęs ir tt. Arklys nuskūręs, nėšlu apaugęs, pakinktai iš virvių daryti. Pats vežimus į vežimą nepanašus. Vokiečiai tai matydami, puikiai išnaudoja agitacijai ir kiršinimui vietos Vokiečius ir laukininkus prieš Didžiąją Lietuvą, pabrėždami, štai Azijos kultūra važiuoja, šulc, bandyk, ar arklys tave pavež. Tokiu arkliu kiaušinius vežioti". Tai atskirų Vokiečių išsireiškimai pasakyti Didžiąją Lietuvą. Negana to, atvažiuojęs į turgų, gautus pinigus prageria, o pats eina su policininku nakvoti į komisariatą. Arba turguje įsigeria su žnonele ir neranda kelio išvažiuoti iš miesto. Kad bent važiuotų namo gatvėmis, bet traukia šakaudamas Liepojos ir Turgaus gatvėmis su pasigėrėjimu kairiaja puse. Trukdomas judėjimas. Vokiečiai kiek gali keikia biedną žemaitėli, kad net darosi gailė ir draugo pikta.

Šiuos

Šiuos įvykius Vokiečiai išnaudoja spandoje, pabrėždami: "Štai jie nori mus valdyti, nori mūsų kultūrą atnešti". Labai negerą nuomonę apie Didž. Lietuvos gyventojus sudaroma ir per tai, kad traukiniais atvažiuoja visa eilė ubagų į Klaipėdos miestą. Katalikų bažnyčios apylinkėj visuomet ubagaujama. Savo laiku išleistas pono Komendanto parodymas čia rodos nepažojamas.

Čia nurodyti tikri faktai, o ne fantazijos. Iš šalies žiūrint, atrodytų nenkenkė, bet kas pažįsta Klaipėdos Krašto gyventojus, tas pasakys, kad vieno-kito vaizdo matyti užtenka, nubaidžius takstančius vietos gyventojų. Tai mūsų nelaino, kad Klaipėdos Kraštas prieina prie Žemaitijos, o ne prie Suvalkijos.

Negerasnis stovis ir su kai-kuriais mūsų kolonistais - naujakuriais Klaipėdos Krašte. Pats neturėdamas pinigų, gauna iš Žemės Banko paskolą. Šiaip taip nusiperka ūkį. Skursta, ūkį muleidžia. Vietos laukininkai tai nato ir pirštais bado: "Štai Žemaičių kultūra". Žinoma, geresnės medžiagos vokiečiams nereikia, kad atbaidžius laukininkus nuo mūsų.

Kas užgauna tautinius jausmus? Kas paėmė po kojų lietuviškumą? Kas iššaukė tepiną "Dab." redakcijos, įvairius peštynes, šneikinę ir nepanatuotų gandų sūkūdinę? Didž. Lietuvos Lietuvų tautiniais jausmais pradėta žaisti Vokiečių okupacijos netu.

Okupacijos netu vaikučiai, dabar suaugę vyrai, buvo liudininkais tėvų mušimo ir plakimo. Paaukęs ir įgijęs tautinę sąmonę, pasižadėjo atkeršyti. Tas buvo matyti iš Klaipėdos Krašto vadavino laikų, kada buvo duota žinia, savanorių, t.y. jaunimo atsirado tiek ir tiek. Užėmus Klaipėdos Kraštą, Lietuviai pamiršo padarytas žandaris tėvams skriaudas ir žaisdas. Mano, karas žmones sugadino - jie sužvėrėjo. Bet smarkiai apsiriko, kada vienas įvykis po kito, vėl atnaujino jų sielose keršto jausmus. Tik prisimininkime 1923, 1924 ir dalinai 1925 metus, kada mūsų kariuomenė pradėjo rodytis Klaipėdos miesto gatvėse. Kaikurie dienos netu akyse spiaudydavo karininkams į veidą.

Ką bekalbėti apie paprastą mūsų žmogelį, kuris yra iš priginties lėtas, nuolaidus ir be galo kantrus. Jis iki Böttcherio Direktorijos pakėlė visus pažemintus, skriaudas. Jisai bijojo lietuviškai miesto gatvėse kalbėti, kad negavus nuo "Kulturtrągorių" nušti, būti pažemintan ir apjuoktan. Užteko užėiti į krautuvę ir lietuviškai prabilti, kaip kaina būna specialiai paaukštinta. Nekalbant apie krautuvės savininką, pačios pardavėjos palydi su didele paniaka ir neapykanta Didžlietuvių-pirkėją. Užteko užėiti pas namų savininką kambarį išnuomuoti. Išgirdęs kalbant lietuviškai, kambarį išnuomoti atsisako, arba tyčia pakolia kniņą, kad jisai, norom nenorom, turi nuo kambario atsisakyti.

atsisakyti. Būna dar ir šiandien atsitikimų, kada namų savininkas, išgirdęs lietuviškai kalbant, visai neišsilaidžia į vidų, o dar šuniui palydi.

Lietuvių darbininkų padėtis Klaipėdos Krašte buvo nei kiek negeresnė. Vokiečių dvaruose darbininkas buvo laikomas tiesiog gyvulių. Dirbdavo už centus ir miegodavo tvarte. Jis yra ir dalinai tebėra Vokiečių dvaruose vergu. Kada paskutiniaisiais penkiais metais pradėjo Didžiosios Lietuvos daugiau apsigyventi Klaipėdos Krašte ir reikėti savo nepasitenkinimą Vokiečių persekiojimais, Vokiečiai pradeda jiems smurtą vartoti.

Štai jų kultūringumas! 1928 m. Klaipėdoje "Sansoni" restorane Vokiečiai mirtinai peiliais subadė Lietuvos darbininką. Tais pat metais Vokiečiai ištepė sūalą "Rytą", nuplėšė Žemės Banko įgaliotinio su Vyčiu iškaba, sunaikino Lietuvos sodintus aušukėlius Ranbyne ir Juodkrantėj. 1931 m. Vokiečiai sumušė Lietuvos darbininkų demonstrantus. Šiais rinkimo metais Vokiečiai smarkiai sumušė Lietuvius Vyčiuose, Piktupėnuose, Užsėnuose, Sūalininkuose ir kitose vietose.

Kas tuose įvykiuose dalyvauja? Pasirodo, kad net inteligentai. Pav.: iškaba nuplėšė Vokiečių nokytojas. Seimelio nariai: Baltramiejus, Dressler ir kiti organizuoja apmokamas gaujas mušti atėjusius į jų susirinkimus Lietuvius. Jie buvo surušti, kad prašė kalbėti lietuviškai. Pastebėti reikia, kad pirmoj eilėj puolimuose ant Lietuvos pasinaudojami visokie vokiški "Vereinai". Pav.: "Freiwillige Feuerwehre" visame krašte prasipletusi organizacija. Dėlto čia atseitų ypatingo padabojimo atkreipti reikėtų. Kitas atsitikimas. Užleknų kaine Gaspadoriška Autonomijos Partija turėjo savo viešą rinkėjų susirinkimą prieš rinkimų dieną. Mokytojai Preuss iš Užleknų, Katschinski iš Kulinių, Aschmann iš Kantoriškių buvo suorganizavę apylinkes, jų mokyklose su "zinslose Darlehne" pagalba išauklentą jaunimą, kurie dar nei rinkimo teisę neturėjo ir trukdė kalbėtojus. Tam susirinkimui pribuvo ir keleta pasienio policijos policijantų ir tikt per tai neįvyko didesnio triukšmo. Nėsa policininkas Kvauka girdėjo kaip Ernstas iš Vyčių savo kaimynui sakė: "Ši vakara yra per daug policijos, negalima nieko daryti, po tokiems pasilaikymais nieko neatsieksim". Ir čia vėl užsienio papirkti nokytojai triukšmų organizatoriai.

Štai dar vienas Vokiečių kultūringumo pažymis: 1927 m. Ponas Respublikos Prezidentas lankėsi Klaipėdos Krašte. Jo sutikimui Klaipėdos mieste buvo pastatyti garbės vartai. Iš anksto buvo pranešta Lietuvius ir Vokiečių visuomenei. Klaipėdos mieste vyriausias burnistras Grabow /dabar gyvena Vokietijoje/

kodėl

košči tai, norado reikalo Pona Respublikos Prezidentą sutikti prie garbės vartų, bet pasitiko Kanto aikštėje. Vėliau toisinosi, kad pasivėlavęs.

Štai kitas pasaulinio mato Vokiečių kulturingumo pavyzdys: Francūzams okupavus Reino kraštą, vienam mieste sustojo kulko-svaidininkų kuopa. Vokiečių minia puolė nuginčiuoti. Pasokoje, buvo paleista ugnis iš kulkosvaidikų. Šintas užmuštų ir sužoistų. No to laiko jokio Vokiečių puolimai ant atskirų sargybų, užmušimai pavienių kareivių liovėsi. Francūzų generolas, aprašydamas šį įvyki, doro išvadą, kad tik su joga Vokietį galima valdyti. Tik joga jį nulenkia galvą.

Šį veikalą Vokiečiai išvertė savo kalbon.

Bondrai, kiek Vokiečiai sumušė Lietuvų ir padarė jioms skriaudų, sunku bopasakyti. Čia tik pašynėti svarbosni įvykiai. Bondrai kai-kur Didžlietuviams Klaipėdos Krašte baugu lietuviškai kalbėti. Visur jie yra Vokiečių išjuokiami ir apšneišiami. Bot Didžlietuvių su tuo apsiprato ir pradėta tuo pačiu jiems atsakyti. Pav.: kariuomenė savo pašlijusį prestižą atstatė tik joga. Kas prie to privedė Didžlietuvių taip daryti? Dalykas taro, kad jie atgavę tautinę sąjonę, nebeneri daugiau pakęsti scurto. Nebogali daugiau žiūrėti ramia širdimi į prinetamus priekaištus lietuvių ir lietuviškumui Klaipėdos Krašto. Tiek giliai tautinė idėja Didžlietuviui krašte prigijo, kad jis šiandien nebegalėjo suailaikyti ir kartą plyšo ir jo kantrybė. Žinoma reikėjo vienur ir kitur neporšengti loistinas ribas.

Vokiečiai vietinių Lietuvų nobijo. Jie bijo Didžlietuvių, kuriuos, kiek galėdami, porsokioja. Vokiečiai puikiai suprato, kad su jais kovoti nolengva ir negalina užgauti ir paninti po kojų jų tautinius jausmus bei siokius.

Rodosi, visai objektyviai apibudinta, kaip ojo rinkiniai kova tarp Lietuvų ir Vokiečių. Iš to viso daroma tokia išvada, kad vietos vokiotininkai: pirkliai, valdininkai, darbininkai ir šiaip piliočiai yra ultrapatriotai. Tokio Lietuviams palankumo nerodė ir neparodys. Iš tokių ką nors laukti Lietuviams goro, nėra pagrindo. Gal tik tada bus mums palankūs, kada porsitiksins, kad Vokiotija silpna ir jokios pagalbos iš jos nobesusilauks. Tam prieš Seinolio rinkimų metu Hitlerininkų šalioininkai krašto net atvirai Trušelių karšioj Lietuviams priešaukė "Heil Hitler" ir lygiu laiku skloidė gandus, kad Hitleris Klaipėdos Kraštą Vokiotijai gražins. Čia atsispindžia Vokiotijos siokiniai kaslink sionų rovizijos!

Laukininkai

Laukininkai yra ištantóje Lietuviai-konservatoriai. Jie yra Vokiečių paskoloris ir kitokiomis gerybėmis taip surišti ir dalinai ištvirkinti, kad šiandieną tautybė jiems antraeilis dalykas. Pas juos klajoja kai-kur sieloje vokiška dvasia, be kurios vieni ir kiti gyventi negali.

Neatsižvelgiant į tai, kad Vokiečiai ir nemažai žvaistosi su pinigais paskolų formoje ir ten panašiai, vis dėlto kraštas laikėsi tik dėl to, kad gavo iš centro įvairiausios paramos, kuri sulig Konvencijos nuostatais jiems nepriklauso. Šiandieną norint parodyti, kad tik su Centro pagalba jie tinkamai gali egzistuoti, reikėtų būtina ta parama palaipsniui taikyti. Esan peraitikrinę, kad krašto laukininkai, o taip pat ir pirkčiai bei pramoninkai tik tadę supras, kur yra jėga ir įsitikins, kad natūrali jiems pagalba gali ateiti iš centro ir tik gerai sugyvenant šia abiem tautom ir ir esant geroms santykiams tarp krašto ir valstybės. Tokias išvadas padarys kiekvienas, ir ateityje Vokiečių partijų vadai vykdėms gyventojų negasdins.

Kad sustiprinti Klaipėdos Krašto tautinį judėjimą, geistina būtų padaryti štai ką:

1/ Iš Seimelio reikia griežtai ir skubiai reikalauti vykdyti visi Konvencijos nuostatus, reikškie ir Vokiečių nepageidaujamus, kurie krašto Lietuvosians lygias teises visur Klaipėdos krašto garantuoja. Autonominių įstaigų visi valdininkai galiausiai privalo abi valdiškas kalbas ant tiok žinoti įdant su publika galėtų be vertėjų susikalbėti. Pereinaną laiką "Uebergangszeit" skaityti baigtu nustatant tam terminą, nōsa Lietuvos Vyriausybė Konvenciją vykdo arba jos vykdyną krašto prižiūri.

Nei galvot negalina apie Seimelio "frontininkų" lojalumą.

Lietuvai. Jeigu ne taip, tai trečio Seimelio dauguma nebūtų Bötcherio priešvalstybinius ir įstatynams priešingus žygius aklaai rėmusi ir į Krašto Gubernatoriaus nurodymus be jokio mėginimo neišmanai atsinešusi.

Landwirtschaftspartijos vadai visgi stovi ankštano kontakte su Vokietijos dešiniųjų partijų organizacijoms, kurios siekia nors per "Freistaato" etapą krašto nuo Lietuvos atplėšti /žiūrök Monollandbundo ir Verband der Heimattreuen Ost- und Westpreussen siokius/, lygiai Vokietijos dešiniųjų partijų spaudos organai plačiai apie Seimelio daugumos partijų spaudos organai plačiai apie Seimelio daugumos partijų slaptuose pasitarimuose išneštus nusistatymus paskutiniuose mėnesiuose rašė. Kiek svarbuno iš antros pusės vėl Klaipėdos Krašto dvarininkai

rinkinams

rinkimams pridavė, rodo sekantis pavysdys: ūkininkas Loratis iš Kalonų kaimo, Pagėgių apskr. rašo: matyti visi dvaro kunočiai Dreslerį rinko. Nirdėjau, kad Oplankių dvaro kunočiams dvarininkas Hoinbs balsuojant už Dreslerį kiekvienam po voršį kadėjo.

Volkspartijos veikimus ir tikslus charakterizuoja vienas jos plakatų kurs Seimelio rinkimo metu visur buvo lipdomas ant kurio šalia prisaikai iškeltos rankos šitaip atspausdinta:

Volksparte Liste 15

Wir weichen und wir wanken nicht
in Kampf um unser heiliges Recht.
Frei wie die Väter wollen wir sein
Wer anders will, der bleib ein Knecht.

Iš šito matyti, kad norima ten nueiti kur "Väter" /tėvai/ būtent, prie Vaterlando buvo.

Ne dykai šitos partijos gavo iš Rytprūsų mokyklose surinktus pinigus /liudininkas ūkininkas Moyhöfer iš Svaraitkiemių/ ir šitaip žymesnių sumų iš Vokietijos atitinkamų šaltinių. Ne dykai Vokietijos atitinkamos vietos savo pinigais leidžia šilutės "Memelländische Rundschau" arba diriguoja "Memeler Dampfboot" ir toje pačioje spaustuvėje nuo š/m. balandžio mėn. 1 d. net kasdieną išleidžia Dampfbooto vartiną "Lietuvišką Ceitungą", nors šitos spaustuvės akcijų dauguma randasi Berline toje vietoje kuri rūpinasi Vokiečių padėtini užsieniuse.

2/ Aukščiausiasis laikas Konvenciją pildyti ir sulig jos nuostatais šalinti svetinščalius iš mūsų valdiško aparato /pirmoj eilėj mokyklose ir teismuose nors lygiai čia kasdieną Lietuvų tautai naujų nuostolių pridirbama/.

3/ Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus šinioje privalo ir toliau būti visa Centro Vyriausybės valdininkija krašto. Gubernatorius veiktinas Klaipėdos Krašto turėtų būti numatytas ne tik statutu, bet ir atskiru įstatymu, kuris jo šinioje pavestų visus Centro įstaigų valdininkus.

4/ Centro Valdžios valdininkai Klaipėdos Krašto turi būti visais atžvilgiais pavyzdingi ir visuomeniniame gyvenime aktyvus žmonės. Mažiausiai 50 o/o šitų valdininkų reikėtų būti iš ištikimų krašto lietuvių.

5/ Vestti oneringą, sistėnatingą ūkininkų kolonizaciją.

Atsikėle

Atsiklė į kraštą iš Didž. Lietuvos ūkininkai taip pat turi būti pavysdingi. Reikėtų būti prie namų išpirkimo iš Vokiečių rankų Klaipėdoje, Šilutėje, Rusnėje, Pagėgiuose, Viešvilėje, Smalininkuose, Vilkyškiuose ir Priekulėje. Ypačingai karčiamininkai /suklininkai/ būdami beveik vien Vokiečiai Klaipėdos Krašto gyventojams drauge su dobtino ir Vokiečių patriotizmą įpila.

6/ Paskolų muošindžių sumažinimui krašto gyvenantiems Lietuviams reikėtų susirūpinimo atkreipti ir gal iš Žemės Banko pusės toje srityje pradžią padaryti. Žemės Banko paskolos turi igtiti aišku lietuviškumo materiale tvirtinimo piasnę. Esant reikalui, to banko paskoloris būtina reikia išvaduoti mums patikimus asmonis iš svotinos materiale priklausomybės. Savo laiku prie Žemės Banko Skyriams Klaipėdoje numatyta paskolų prašynams filtruoti Komitetą reikėtų skubiai įsteigti. Vokiečiai kliudo lietuvišką darbą krašte mrodydami, kad Vokietijoje dabar geriau, nėra iš ten gaunama paskolų ant pigesnių muošindžių /3 o/o netams iš "Agraria"/.

7/ Bekoninių kiaulių supirkinėjimą krašte reikia kuovoikiausiai perorganizuoti. Supirkinėti reikėtų vien iš lietuviškų ūkininkų draugijų arba lietuviškų ir yorshirų veislės augintojų draugijų narių. Iki šiol imamus 5.- lt. nuo kiekviono atiduodamos kiaulės pardavėjo dėl "Maisto" b-vės akcijų igijimo noro reikėtų ateityje imti. Šio klausimo pravedimą viešai garsinti kaipo Lietuvių organizacijų krašto nuoponą.

8/ Prokybos sutartis su Vokietija mums dabar, po to kaip Vokietija neporlipanę įvožino muitų sionę žemės ūkio produktams pastatė, pasidarė beveik be verčios. Tam prieš minėta sutartis kliudo mus musikratyti daug nogeistino olemento. /žiūrėk "Demfbooto" svotinišalius spoustuvininkus-agitatorius/.

Bot visgi reikėtų siekti piru galinos sutarties revizijos kad Vokietija nogalėtų savo agontams - krašto dvarininkams - ir ten tikrai politiniams vokietininkų grupei per "Vichvorwertungsgenossenschaft, Pogogon" Vokietijos įvežimo muitus grąžinti. Galvijų ir kiaulių eksportierius Bastian iš Panomunės pavyzd. kiaulos atidamas ūkininkams pasakė: "Visi gerai rinkit į Seikolį Landwirtschaftspartei, tai Vokietija ir toliau įleis be muto kiaules ir galvijus". For tai nelocistinu ir nodraugingu būdu kalnytinė valstybė lojaliai nepildo sudarytą sutartį ir kišasi į mūsų vidujinius politinius klausimus. Bot prie Vokietijos jau paprato osan darytų sutarčių nepaboti, /žiūrėk suteikimą Einbürgerungsscheinio mūsų valstybės piliečiams priešingai sudarytai optacijos sutarčiai/.

9/ Klaipėdos Generalinio Konsulato su trejais Konsulais ir

nil šinišku

milžiniškų tarnautojų štabu veikimą reikėtų iš Klaipėdos išimti. Čia surenkamos apie kiekvieną politinį judėjimą žinios ir siunčiamos Vokietijon /Valstybiniams kvotimams Vokietijoj/. Pasižymėjusiems Lietuviams ir lojaliam Vokiečiams vizos neduodamos.

10/ Susirūpinti daugiau pietine Klaipėdos Krašto dalimi /Pagėgių apskr./. Ten reikėtų kolonizuoti Vokiečių dvarus, įdant Vokiečių diddvaronis v. Dressler, apskrities viršininkas v. Šlenter, Habedank /dvarai bendrai 5000 ha didumo/ nustotų įtekmes. Ten reikėtų ir keleta pieninių įsteigti.

11/ Krašte dar vis žymiai reiškiasi Vokiečių visokios kameros /rūmai/ kaip antai Handels-, Landwirtschafts-, Handwerks-, Fischerei-, Aerzte-, Apotheker-, Rechtsanwalts-, Lehrerkammer ir tt. Visos šitos kameros daugiau arba mažiau po "frontininkų" įtaka stovi ir valstybei, ypatingai atsakominguose momentuose, nenaudingai veikia. Reikėtų jų reikšmę sumažinti, visai valstybei įsteigiant ekonomine valstybės tarybą /Staatswirtschaftsrat/ į kurią įeitų ir keli Klaipėdos Krašto žymesnių profesijų atstovai.

12/ Žvejų padėtimi būtina reiklia susirūpinti. Žvejai dabar vien nuo kelių Vokiečių žuvių pirklių finansiniai priklausomi, kurie kartu žuvių kainas savo naudai diktuoja. Jau rinkimų kovoje buvo žvejams net iš Vyriausybės pusės tam tikra parama prižadėta. Šitas pažadas reikėtų pildyti, turint omenyje ateities tolimesnią darbuotę. Didis klausimas dar yra ar žvejyba priklauso prie autonominių organų kompetencijų.

13/ Kvotimai jūristams, gydytojams, girininkams, dantų gydytojams privalytų būtina pačioje valstybėje atliekami būti. Dabar apie kiekvieną kvotimus stojantį asmenį Vokiečių Generalinis Konsulatas Klaipėdoje žinias dėl to asmens politinio nusistatymo Vokietijon perduoda. Ne vieną kartą tautiniai nusistatę Lietuviai Vokietijoj kvotimus neišlaikė. Čia reikėtų įstatymų keliu šitą labai svarbų klausimą skubiausiai sutvarkyti.

14/ Bankų kontrolės klausimu iš Centro Vyriausybės pusės reikėtų rūpintis, tas ir Konvencijos statuto 5 §-fe numatyta.

15/ Klaipėdos Krašte Lietuvių darbininkų yra jau pakankamai. Juos reikia aprūpinti, ypač Klaipėdos miesto visais galimais būdais darbu. Sustiprinimui esamos organizacijos ir ekonominės jų kultūros reikėtų pastatyti jiems didelę, pigių butų koloniją. Ne darbo metu Lietuvius - bedarbius reikėtų šolpti, kad juos su laikius nuo pašlijimo į nusikaltimą. Toji parama turės dar tą prasmę, kad jų psichologijai įaugo jausmas, jog jie čia turi savus ir svetimus.

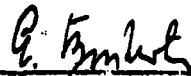
16/ Visomis priemonėmis aštriausiai prižiūrėti reikia Vokiečių "Vereinus" kaip antai sporto ir "Gesangvereinus", o ypatingai

patingai "Freiwillige Fenorwehren", kurios paskutiniu metu pavadina "Hitlerininkų liudais". Visą šitų organizacijų santykiavimą su pamašioms Vokietijos organizacijoms reikia kuo aštriausiai varžyti, nes atitinkanoms vietoms šitos organizacijos vienoj kaip ir antroj pusėj Nemuno doria dėl tam tikrų santykių palaikymo. Šitą aštrų suvaržymą reikėtų pravesti nešitūrint kylančio šaukimo, nėra lygiai iš šitų organizacijų kyla kuodidžiausias pavojus gyvontojų ramumui krašte, o galų gale ir Valstybės sienoms. Por visokius šitų organizacijų "tagungus ir Kongresus", kuriose ar tai Klaipėdos Krašte arba Vokietijoj dalyvauja iš abiejų pusių atstovai, pasidaro vis nauji ryšiai ir lygiai dia atkartotiniai sulig laikraščių pranešimais pabrėžiana, kad naujų Vokietijos sienų lyg ir nepripašįstama, nėra politinios sienos negalinčios nustatyti draugiškian jaunians kokias nors ribas. Į tokius santykiavimus būtinai reikia reaguoti, nėra negalin mos sau patys duobę kastis.

16/ Galų gale toesia leista murodyti į gal svarbiausią klausimą. Klaipėdos Krašto reikalai privalytų būti Kaunui pirmos eilės klausimais. Jeigu bus nusileidžia krašto lietuvių nenaudai, "aukštosios politikos" sumotiniais, tai tuokart sunku laukti normalios krašto atlietuvinimo eigos. Spaudos toka skaityti apie Kauno įsisteigusią "Klaipėdos Kraštą renti organizaciją". Tas labai pasveikintinas žgis. Ir iš visų rintų Krašto Lietuvių šitas įvykis bus džiausmingai ir atitinkamū pritariančiu darbu krašte paremianas. Net tikt Vyriausybė, bet visa tauta turi Klaipėdos Krašto reikalais artiniausioj ateityj būtinai rūpintis. Kas tikt gali privalo įsigyti krašte nejudomų turtų ir tt. Vien su Didž.Lietuvos Lietuviais, suvienyteris jėgocis pajėgsin prieš Vokiečių lygiai dabar vėl aktualų "Drang nach Osten" atsispirti. Nerokia paniršti, kad Vokietininkai paskutiniuose Seimelio rinkimuose ir sunkiai sergančius ligonius į rinkimų vietas nuvežė, taip kad šinet kiekvienam Seimelio atstovui 2266 balsus prieš 1721 balsų 1930 metais į III-į Seimelį renkant surinkti reikėjo, reiškia 550 balsų kiekvienam atstovui daugiau kaip ikšiol reikalinga buvo. Krašto Lietuviai nors ir prieš smarkiausią puolimą ikšioliną poziciją išlaikė.

Ateidiai norint pirmyn žengti, reikia sustiprintų bendrų jėgų, kurias jau šiandien reikia pradėti priruošti.

Klaipėda, 1932 m. gegužės mėn. 20 d.

E. BORCHERTAS

Klaipėdos Krašto Seimelio Narys.